

A7/B4

ΜΑΡΚΟΥ ΤΣΟΥΡΗ
ΣΥΝΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

(ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΩΡΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ)

ΑΘΗΝΑΙ, 1959

126

ΜΑΥΡΟΥ ΣΕΥΤΗ
ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΡΓΩΝ ΤΗΣ ΣΕΥΤΗΣ

ΤΟ ΠΡΩΤΟ ΕΤΟΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ
ΜΕ ΤΟΝ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

Το έργο αυτό αποτελεί το πρώτο έτος της έρευνας που έγινε με το ερωτηματολόγιο. Περιλαμβάνει τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που απαντήθηκαν από τους μαθητές των σχολείων της Αθήνας και της Πάφου.

ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
2. ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ
3. ΕΡΕΥΝΑ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑΣΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το έργο αυτό αποτελεί το πρώτο έτος της έρευνας που έγινε με το ερωτηματολόγιο. Περιλαμβάνει τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που απαντήθηκαν από τους μαθητές των σχολείων της Αθήνας και της Πάφου.

ΑΙΣΙΟΔΟΤΗΤΑΣ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΔΕΞΗ ΔΗΜΑΡΑ

Το έργο αυτό αποτελεί το πρώτο έτος της έρευνας που έγινε με το ερωτηματολόγιο. Περιλαμβάνει τα αποτελέσματα των ερωτηματολογίων που απαντήθηκαν από τους μαθητές των σχολείων της Αθήνας και της Πάφου.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

Σελίδες ιβ + 383 'Αθήναι 1947

(Ένα παιδαγωγικό βιβλίο χρήσιμο για κάθε εκπαιδευτικό και απαραίτητο για όσους διευθίνουν σχολεία δημοτικής και μέσης παιδείας)

2. ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΕΚΘΕΣΕΩΝ (Μιχαηλίδη και Τσούρη)

Σελίδες 254

'Αθήναι 1939 Έκδοσις 1η

» 1947 » 2α

» 1949 » 3η

(Χρήσιμος για τους μαθητές της μέσης και ανωτέρας εκπαίδευσης, τους υποψηφίους των ανωτάτων σχολών και για τους μεγάλους που θέλουν να λάβουν χρήσιμες οδηγίες για την τέχνη του γράφειν)

3. ΜΙΚΡΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΑ ΠΑΙΔΙΑ

Σελίδες η + 181 'Αθήναι 1950

(Είναι μία συλλογή από 30 ομιλίες που έγιναν προς τους εφήβους του Κολλεγίου 'Αθηνών με θέματα ιστορικά ή πατριωτικά, λογοτεχνικά και εγκυκλοπαιδικά).

ΜΑΡΚΟΥ ΤΣΟΥΡΗ
ΣΥΝΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΠΡΟΤΥΠΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ
ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

(ΟΙ ΕΛΕΥΘΕΡΕΣ ΩΡΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ)

ΑΘΗΝΑΙ, 1959

MARKOS ZOUHIS
1960

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΟΤΙ ΔΕΙΝΟΝ ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΝΕΙΣ

(ΟΙ ΔΕΛΤΑΙΟΙ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ)

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ

Κατά τὸ σχολικὸν ἔτος 1956-57 εἶχε γίνει μιὰ σειρά ὁμιλιῶν πρὸς τοὺς γονεῖς τῶν μαθητῶν τοῦ Προτύπου Λυκείου Ἀθηρῶν μὲ θέμα «Οἱ ἐλεύθερες ὥρες τοῦ παιδιοῦ».

Τις ὁμιλίες αὐτὲς ἀνοίξαμε ἐμεῖς μὲ τὸ γενικώτερο θέμα «Τὸ παιδί στὸ σπίτι μὲ τοὺς γονεῖς» καὶ ἀκολούθησαν ἄλλες τρεῖς ἀπὸ συναδέλφους τοῦ Λυκείου μὲ τὰ εἰδικώτερα θέματα: «Τὸ παιδί καὶ τὸ θέαμα», «τὸ παιδί καὶ ἡ ὁμάδα», «τὸ παιδί καὶ τὸ βιβλίο».

Στὸ τεῦχος αὐτὸ δημοσιεύουμε τὴν ὁμιλία μας, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι μπορεῖ νὰ ἔχη κάποια χρησιμότητα γιὰ τοὺς γονεῖς σχετικὰ μὲ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ: ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

- A' Γνωρίσματα καὶ ἀνάγκες κάθε ἡλικίας
- B' Συμβολὴ τῶν γονέων γιὰ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀναγκῶν αὐτῶν
- Γ' Δημιουργία τοῦ καταλλήλου περιβάλλοντος
- Δ' Ἀντιμετώπισις τῶν ἀδυναμιῶν τῶν παιδιῶν — Τιμωρίες καὶ ἀμοιβές.

ΕΙΔΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ: ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

- A' Ἀπαραίτητες: ὕπνος, φαγητό, καθαριότης, μελέτη
- B' Ἐλεύθερον καιροῦ: Δουλειῆς τοῦ σπιτιοῦ — χειρωνακτικῆς, χειροτεχνικῆς ἐργασίης, συλλογῆς κ.λ. — ἐλεύθερον ἀνάγνωσμα — ἰδιίτερα μαθήματα — παιγνίδια — παιδικῆς ὁργανώσεις — ζωὴ τοῦ ἑπιπέδου, ἐπισκέψεις εἰς χώρους ἱστορικῶς κ.λ. — θεάματα — ἐπισκέψεις σὲ φιλικὰ σπίτια, πάρτυ κ.λ.

ΓΕΝΙΚΟΝ ΜΕΡΟΣ

ΑΓΩΓΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Τὸ παιδί στὸ σπίτι μὲ τοὺς γονεῖς. Ἄλλὰ ποὺ παιδί; Ποιᾶς ἡλικίας παιδί; Δὲν εἶναι τὰ ἴδια προβλήματα τῆς ἀγωγῆς γιὰ μικρὰ καὶ γιὰ μεγάλα παιδιὰ. Στὸ σπίτι. Ἄλλὰ στὸ σπίτι τὸ παιδί κάθε ἡλικίας δὲν ἔχει μόνον ἐλεύθερες ὥρες. Ἔχει καὶ τίς ὥρες ποὺ διαθέτει γιὰ τὴ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ του. Ὡστε εἶναι ὅλη ἡ ζωὴ τοῦ σπιτιοῦ. Μὲ τοὺς γονεῖς. Ἄλλὰ ποιούς γονεῖς; Οἱ γονεῖς διαφέρουν ἔχι μόνον σὲ ἡλικία, ἀλλὰ καὶ σὲ ἀντιλήψεις, σὲ χαρακτῆρα, σὲ μόρφωση ἢ ὅποιαδήποτε ἄλλη καλλιέργεια.

Ἀντιλαμβάνεσθε λοιπόν, Κυρίες καὶ Κύριοι, ὅτι τὸ θέμα τῆς σημερινῆς ὁμιλίας μας εἶναι πολὺ εὐρύ. Καὶ μὲ τὴν εὐρύτητα ποὺ ἔχει μᾶς στερεῖ τὴ δυνατότητα νὰ ἐμβαθύνουμε σὲ πολλὰ πράγματα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ δυσκολία ἔγκειται ὄχι στὸ τί θὰ πῆ κανεῖς, ἀλλὰ στὸ τί θ' ἀφήσῃ ἀπὸ τὸ τεράστιο αὐτὸ θέμα τῆς ἀγωγῆς τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ περιοριστῇ στὰ χρονικὰ πλαίσια μιᾶς παιδαγωγικῆς ὁμιλίας.

Ὅπως δὴποτε, πρὶν δοῦμε ποιὲς εἶναι οἱ ἀσχολίες τοῦ παιδιοῦ στὸ σπίτι, εἶναι ἀνάγκη νὰ ποῦμε λίγα σχετικά μὲ τὴν ἀγωγή τοῦ σπιτιοῦ καὶ νὰ τονίσουμε μερικὰ βασικὰ σημεῖα, ποὺ βγαίνουν ἀπὸ τὴν ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ.

Καὶ πρῶτα ποιά εἶναι τὰ γνωρίσματα καὶ οἱ ἀνάγκες κάθε ἡλικίας. Εἶναι πιά γνωστὸν ὅτι μὲ τίς μελέτες ποὺ ἔγιναν τὰ τελευταῖα 50 χρόνια στὸν αἰῶνα μας, τὸν «αἰῶνα τοῦ παιδιοῦ» ὅπως

ωνομάστηκε, έπαψε πια τὸ παιδί νὰ θεωρῆται ἕνας «ἄνθρωπος ἐν σμικρογραφίᾳ», ἀλλὰ ἕνα ἀνεξάρτητο ὄν, μὲ βασικὲς φυσιολογικὲς καὶ ψυχικὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸν ἐνήλικο, ποὺ περνάει πολλὲς μεταμορφώσεις καὶ ἀλλαγές. Εἶναι δηλαδὴ ἕνας ἐν ἐξελίξει ζωντανὸς ὀργανισμὸς· μὲ τὶς ἀτέλειές του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν τάση καὶ τὴν προδιάθεση νὰ τελειοποιηθῆ· μὲ τὶς ἀγνοιές του, ἀλλὰ καὶ μὲ πολὺ μεγάλην ἀφομοιωτικὴν ἰκανότητα· μὲ τὶς ἀδυναμίες του, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν ἰκανότητα ν' ἀποκτήσῃ δύναμη.

Ὅπως καὶ τὸ φυτὸ, ἔτσι κι' ὁ ἄνθρωπος, φέρνει μαζί του ἀπειρες ἰκανότητες γιὰ τὴν ἀνάπτυξή του καὶ ὑπάρχουν μέσα του πολλὲς λειτουργίες ποὺ τὸν βοηθοῦν νὰ ἐκπληρώσῃ τὶς ἀνάγκες του. Εἶναι λογικὸ λοιπὸν ἐμεῖς οἱ μεγάλοι, οἱ ὄριμοι, νὰ μὴν παραγνωρίζουμε τὶς ἀνάγκες αὐτὲς ποὺ ἔχουν τὰ παιδιὰ κάθε ἡλικίας γιὰ ν' ἀναπτυχθοῦν κανονικά. Ἀντιθέτως πρέπει νὰ δημιουργοῦμε τὶς κατάλληλες συνθήκες, ἂν θέλουμε νὰ βοηθήσουμε τὴ φυσικὴ τους ἀνάπτυξη, ὅπως ἀκριβῶς κάνει καὶ ὁ γεωργὸς γιὰ τὰ φυτὰ. Δὲν μποροῦν, εἶναι ἀφύσικο, νὰ προσαρμόζουν τὰ παιδιὰ τὶς ἀνάγκες τους μὲ τὶς δικές μας ἀνάγκες.

Ἄν ἔχουμε πάντα αὐτὸ ὑπόψη, ὑπάρχει ἡ πιθανότης ν' ἀντιμετωπίζουμε τὶς ἐκδηλώσεις τῶν παιδιῶν μὲ προσοχὴ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποψη τ ἡ δ ι κ ῆ τ ο υ ς, κι' ἔτσι νὰ ζοῦν καὶ νὰ μεγαλώνουν φυσικά καὶ ἀβίαστα. Κι' ὅταν αὐτό, τὸ φυσικὸ καὶ ἀβίαστο μεγάλωμά τους, γίνεται ἀπὸ τὰ πολὺ μικρὰ χρόνια, μπαίνουν οἱ βάσεις μιᾶς ὀρθῆς ἀγωγῆς, ποὺ θὰ ἔχῃ τὰ εὐεργετικὰ τῆς ἀποτελέσματα γιὰ ὅλα τὰ κατοπινὰ χρόνια. Γιατὶ ὅσο πιὸ γερὰ θεμέλια παίρνουν τὰ παιδιὰ στὰ μικρὰ τους χρόνια, τόσο πιὸ ἄκοπα καὶ ὀμαλὰ ἀναπτύσσονται ἀργότερα.

Καὶ οἱ ἀνάγκες τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὰ νηπιακὰ του χρόνια εἶναι: νὰ κινηθῆ, ν' ἀποκτήσῃ προσωπικὴ πεῖρα, νὰ γνωρίσῃ, νὰ μάθῃ, μόνον τοῦ κάθε τι, νὰ ἐκδηλώσῃ τὶς ἐπιθυμίες του καὶ νὰ ζητήσῃ νὰ ἐκπληρωθοῦν οἱ ἐπιθυμίες αὐτὲς, κι' ἀκόμη νὰ δημιουργήσῃ τὸν χαρακτήρα του.

Ἔτσι τὸ παιδί κατὰ τὴν πρώτη, τὴν νηπιακὴ ἡλικία, θ' ἀποκτήσῃ σιγά-σιγά τὶς πρῶτες καλὲς συνήθειες: τὴν καθαριότητα στὸ σῶμα του, τὴν τάξη, τὴν ἀγάπη στὴ φύση. Θὰ συνηθίσῃ νὰ λέῃ τὴν ἀλήθεια καὶ νὰ κἀνῃ κάθε φορὰ τὸ σωστό· ἐκεῖνο ποὺ τοῦ

μάθαμε δηλαδή ἑμεῖς νά θεωρῆ σωστό, καί πού γι' αὐτό εἶναι ἀπλῶς φυσικό. Τότε θ' ἀποκτήσῃ τίς πρῶτες παραστάσεις καί ἔννοιες· θ' ἀσκηθῆ ἢ προσοχῆ του, ἢ παρατηρητικότητά του, ἢ θέλησή του καί ὅλες οἱ ἄλλες ψυχικές του λειτουργίες καί δεξιότητες. Γενικά τότε θά γνωρίσῃ τὸ περιβάλλον του καί θά πάρῃ τίς πρῶτες σταθερές βάσεις τῆς πνευματικῆς καί ἠθικῆς του ἀγωγῆς. Νά γιατί ἔχουν τόσο μεγάλη σημασία τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ νηπίου.

Ἡ δευτέρα παιδική ἡλικία, τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου, εἶναι πολὺ ὀμαλότερη ἀπὸ τὴ νηπιακῆ. Οἱ ἀνάγκες πού ἀναφέραμε στὴν προηγούμενη ἡλικία ὑπάρχουν, βέβαια, λίγο-πολύ καί στὰ παιδιὰ τῶν 7-12 χρόνων. Ἀλλὰ στὰ μεγαλύτερα αὐτὰ παιδιὰ εἶναι λιγώτερες οἱ σωματικὲς δυσκολίες ἀπ' ὅ,τι εἶναι στὰ νήπια καί' εὐκολώτερη ἡ πνευματικὴ τους καί ψυχικὴ ἐξέλιξις.

Οἱ ἐπιθυμίες τοῦ παιδιοῦ τῆς ἡλικίας αὐτῆς δὲν ἔχουν ὄρια, ἀλλὰ δὲν ἔχουν καί βάθος· ἡ μᾶλλον ἔχουν τὸ βάθος τῆς ἡλικίας τους. Πολὺ συχνὰ εἶναι ἀνακόλουθο στὰ λόγια καί στίς πράξεις του, καί' εὐκόλα τοῦ ὑποβάλλον οἱ ἄλλοι τὴ γνώμη τους καί τὴν ἐπίδρασή τους· ἀκριβῶς γιατί δὲν ἔχει ἀκόμη δυναμώσει ἡ θέλησή του. Συχνὰ οἱ πράξεις του εἶναι ἄσκοπες καί' ἐπιπόλαιες καί διακρίνεται γιὰ τὴν ἀαποφασιστικότητά του. Κι' ἀκόμη μὲ τὴ φαντασία του συμπληρώνει πρόσωπα καί πράγματα καί τὰ μεγαλοποιεῖ καί τὰ ἥρωοποιεῖ. Ἐχει ἐπίσης τότε τὸ παιδί ἀκατάσχετη ὄρεξι νά μάθῃ. Κι' ἐκτός ἀπὸ τὰ ἀτέλειωτα «γιατί», πού ἔλεγε ὅταν ἦταν νήπιο, προσθέτει τώρα καί τὰ ὄχι λιγώτερα «πῶς». Αὐτὰ τὰ «γιατί» καί τὰ «πῶς», πού δὲν ἀντιμετωπίζουμε πάντα μ' εὐκολία ἑμεῖς οἱ μεγάλοι.

Τὰ παιδιὰ τέλος τῆς ἡλικίας αὐτῆς, ἰδίως τὰ μεγαλύτερα, διακρίνονται γιὰ τὴν ψυχικὴ τους ἡρεμία καί τὸ κέφι τους καί μπορεῖ νά πῆ κανεὶς ὅτι κυβερνῶνται εὐκολώτερα ἀπὸ τὰ παιδιὰ κάθε ἡλικίας. Γενικά τὸ παιδί τῶν 7-12 χρόνων βρίσκεται στὸ ἄνθισμά του καί' ὄλο καί προοδεύει. Ἀλλὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ παρουσιάζεται κάποια κάμψις. Τὸ παιδί ἔφτασε στὴν κρίσιμη ἡλικία τῆς ἡβης.

Στὴν ἐφηβικὴ ἡλικία, στὰ πρῶτα μάλιστα χρόνια, παρουσιάζονται, ὅπως εἶναι γνωστόν, πολὺ ἔντονος σωματικὲς, πνευματικὲς καί ψυχικὲς μεταβολὲς καί διαταραχῆς. Μετὰ τὸ ἄνθισμα τῆς παιδικῆς ἡλικίας φανερώνεται τώρα ἀπότομα κάποια κούραση καί ἕνας

ένκνευρισμός, πού παίρνουν τή θέση τῆς ἡρεμίας καί τοῦ κεφιοῦ, πού εἶδαμε στήν προηγούμενη ἡλικία.

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ ἔφηβος τώρα εἶναι περισσότερο ἀποφασιστικός καί λιγώτερο ἐπιπόλαιος ἀπό πρὶν, γιατί τώρα δυναμώνει ἢ θέλησή του. Οἱ ἐπιθυμίες καί οἱ σκέψεις του φαίνονται βαθύτερες καί σταθερώτερες καί ἡ κρίση του πιό δυνατή. Τώρα ἀντιλαμβάνεται καί ἔννοιες ἀφηρημένες, διαθέτει ἀρκετὴν ἀφαιρετικὴν ἰκανότητα καί εἶναι σὲ θέση νὰ βρῖσκη αἰτιώδεις σχέσεις.

Ἡ συναισθηματικὴ του ζωὴ εἶναι ὅσο ποτὲ ἔντονη. Ἡ καρδιά του εἶναι ἀνοιχτὴ σὲ κάθε τι πού θεωρεῖ ἀνώτερο, ὅπως εἶναι τὰ ὑψηλὰ ἰδανικά: ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἐλευθερία, ἡ ἰσότητα, ἡ τιμὴ, ἡ ἀγάπη καί ἰδιαίτερα ἡ ἀγάπη του στὸ ἀντίθετο φύλο. Ἡ εὐαισθησία του εἶναι πολὺ μεγάλη. Εἶναι εὐερέθιστος, ἀνυπόμονος, περίεργος, συχνὰ εἶναι ἀφηρημένος ἢ μελαγχολικός· κάποτε μέχρι ἀνησυχίας μελαγχολικός. Πολὺ συχνὰ ἔχει ἔντονες διακυμάνσεις ἀνάμεσα στὸν ἐνθουσιασμό καί στήν ἀπελπισία.

Ὅχι σπάνια παθαίνει ἀπὸ πνευματικὴν κόπωση, σὲ σημεῖο πού νὰ δείχνη, ἐνῶ δὲν εἶναι, πνευματικὰ καθυστερημένος. Χάνει τὴ ζωηρότητα καί τὴν ἐνεργητικότητά του. Συγχρόνως ὅμως νομίζει ὅτι τὰ ξέρει ὅλα καί κρίνει καί κατακρίνει τοὺς πάντας καί τὰ πάντα. Δὲν μπορεῖ ἀκόμη νὰ κυβερνήσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ἀλλὰ καί δύσκολα ἀνέχεται νὰ τὸν κυβερνοῦν ἄλλοι καί δύσκολα προσαρμόζεται στὶς ἀνάγκες τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ ἀνεξαρτησία καί ἡ τάσις νὰ ζῆ σὴν μεγάλος εἶναι φανερὴ. Καί συχνὰ δὲν ξέρεις πῶς νὰ τοῦ φερθῆς.

Ὅλα αὐτὰ τὰ συμπτώματα, καθὼς καί ἡ ἐμφάνισις τῆς γενετήσιας λειτουργίας, δείχνουν ὅτι ὁ ἔφηβος, τὸν πρῶτο μάλιστα καιρὸ, πού δὲν μπορεῖ νὰ ἐξηγήσῃ ὅλες αὐτὲς τίς περίεργες καταστάσεις, τάχει χαμένα. Ὁρισμένως περνάει μιὰ κρίση. Δὲν ξέρει ὅτι εἶναι προσωρινὰ καί ὅτι ὅλα θὰ περάσουν, ὅπως περνάει μιὰ κρίση, μιὰ ἀρρώστια. Στὴν κρίσιμη αὐτὴ ἐποχὴ πρέπει νὰ δείχνωμε ὑπομονὴ καί ἐπιείκεια, ὅπως συχνὰ κάνουμε καί στοὺς ἀρρώστους, καί νὰ ἐνισχύσωμε τὸν ἔφηβο ἢ θ ι κ α. Ἔτσι μόνον θὰ μπορέσῃ νὰ περάσῃ τὴν κρίση του ἐλαφρώτερα καί γρηγορώτερα.

Στὴ γνώση τῶν ἀναγκῶν καί τῶν ἐκδηλώσεων τῆς παιδικῆς ἡλικίας οἱ γονεῖς θὰ ἔχουν στήν ἀρχὴ πολὺτιμο βοήθδ τὸ γιατρό τους καί ἀργότερα, ὅταν τὰ παιδιὰ τους θὰ φοιτήσουν στὸ σχολεῖο,

τούς δασκάλους· ανθρώπους δηλαδή που έχουν την ειδικότητα ν' ασχολούνται με την εξήγηση και την αντιμετώπιση των προβλημάτων που παρουσιάζει ή παιδική ηλικία για την αρμονική σωματική ανάπτυξη, τη γενικότερη πνευματική εξέλιξη και την κατάλληλη ψυχική καλλιέργεια του παιδιού. Και δυστυχώς συχνά συμβαίνει ούτε του γιατρού τη γνώμη να ζητάμε τακτικά, παρά μόνον όταν μια κάπως σοβαρή αρρώστια μᾶς αναγκάσει να τὸ κάνουμε, ούτε τὴ συνεργασία τοῦ σχολείου να ἐπιδιώκουμε πάντα, μολονότι τὸ σχολεῖο δὲν παραλείπει νὰ ζητῇ τὴ συνεργασία μας αὐτή.

Και θὰ ἦταν περιττὸ νὰ τονισθῇ πόσο εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα μποροῦν νὰ προκύψουν γιὰ τὰ παιδιά ἀπὸ μίαν εὐλικρινῆ συνεργασία γονέων καὶ δασκάλων καὶ ἀντίθετα πόσο εὐκολα καταστρέφεται τὸ παιδαγωγικὸ ἔργο τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς δύο συνεργάτες, ὅταν ὁ ἄλλος δὲν βοηθῇ ἢ — πολὺ χειρότερα — ὅταν προβαίνει σὲ ἀντίθετες ἐνέργειες.

Ἄλλὰ ἡ γνώσις τῶν προβλημάτων τῆς κάθε ἡλικίας τότε μόνον ἔχει ἀξία γιὰ τοὺς γονεῖς, ὅταν ὑπάρχει ἀπὸ μέρους τους ἡ διάθεσις νὰ κάνουν πάντα ὅ,τι πρέπει. Κι' αὐτὸ μπορεῖ νὰ συμβαίνει μόνον ὅταν ἔχουν πάρει στὰ σοβαρὰ τὴ διαπαιδαγώγηση τῶν παιδιῶν τους κι' ἔχουν ἀγάπη στὸ παιδαγωγικὸ τους ἔργο. Γιατὶ εἴμαστε καὶ οἱ δύο, καὶ οἱ γονεῖς καὶ οἱ δάσκαλοι, παιδαγωγοί. Θάπρεπε μάλιστα νὰ τονισθῇ ὅτι οἱ γονεῖς εἶναι κυρίως ἐκεῖνοι ποὺ ἔχουν στὰ χέρια τους τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν· ὄχι ὁ δάσκαλος. Ἡ προσπάθεια βέβαια τοῦ σχολείου στὴν καλυτέρευση κάθε παιδιοῦ ὑπάρχει πάντοτε καὶ γίνεται μέσα στὰ πλαίσια τῆς ὁμοεθνικῆς σχολικῆς ἐργασίας. Ἄλλὰ ἡ προσπάθεια αὐτὴ δὲν αἶρει τίς εὐθύνες τῶν γονέων γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν τους. Ἄλλως τε τὸ σχολεῖο παραλαμβάνει τὸ παιδί στὰ 4 ἢ 5 ἢ καὶ 6 χρόνια του διαμορφωμένον ἀπὸ τοὺς γονεῖς κατὰ τὴν προσχολικὴν ἡλικία.

Μποροῦν νὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλα πρόσωπα ποὺ κινοῦνται καὶ ζοῦν στὸ σπίτι μας μετὰ τὰ παιδιά μας. Θ' ἀκούσωμε, φυσικά, με σεβασμὸ καὶ ὑπομονὴ τὴν ἔμπειρη γνώμη τοῦ παπποῦ ἢ τῆς γιαγιάς καὶ θὰ δεχθῶμε μ' εὐχαρίστηση τὴν καλοπροαίρετη βοήθεια τῶν συγγενῶν ποὺ μένουν μαζί μας. Καθὼς ἐπίσης θὰ εἴμαστε προσεκτικοὶ καὶ θὰ ἐλέγχουμε τὰ λόγια καὶ τὰ καμώματα τοῦ

υπηρετικοῦ προσωπικοῦ μας, ἂν ἔχωμε, καὶ θὰ ἐξακριβώνωμε τὴν ποιότητα καὶ τὴν παιδαγωγικὴ κατάρτιση τῆς οἰκοδιδασκάλισσας, ποῦ τυχὸν ἔχουμε πάρει γιὰ τὰ παιδιά μας. Ἀλλὰ εἶναι ἀνάγκη ἐ μ ε ῖ ς, ο ἱ γ ο ν ε ῖ ς, νὰ κατευθύνωμε τὰ παιδιά μας καὶ νὰ καθοδηγοῦμε ἐγκαίρως καὶ μὲ κάθε ἀκρίβεια καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τοῦ σπιτιοῦ μας σχετικὰ μὲ τὴν ἀντιμετώπιση ὅλων τῶν ζητημάτων ποῦ παρουσιάζει ἡ ζωὴ τοῦ παιδιοῦ κάθε μέρα.

Ἡ μητέρα λοιπὸν στὰ μικρότερα παιδιά, στὰ κορίτσια καὶ στὰ ζητήματα τοῦ σπιτιοῦ· ὁ πατέρας στὰ μεγαλύτερα παιδιά, ἰδίως τ' ἀγόρια, καὶ στὶς γενικὲς γραμμές. Καὶ οἱ δύο μαζὶ σὲ ὅλα, ἀνάλογα μὲ τὴ μόρφωση καὶ τὶς ικανότητες ποῦ διαθέτει ὁ καθένας. Καὶ ὅλα μὲ κάποιο σύστημα, μὲ κάποια συνέχεια καὶ συνέπεια, μὲ κάποια σοβαρότητα· τὴ σοβαρότητα ποῦ ἔχει κάθε ζήτημα ποῦ σχετίζεται μὲ τὴ σωματικὴ, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν ψυχικὴ ὑγεία τῶν παιδιῶν μας, ὅποιαδήποτε ἡλικία κι' ἂν διανύουν. Κάθε ἡλικία ἔχει καὶ τὰ παιδαγωγικὰ τῆς προβλήματα. Καὶ σὲ κάθε ἡλικία πάλι κ ἄ θ ε παιδι ἔχει τὰ δικά του προβλήματα.

Βέβαια ἡ προσεκτικὴ ἀντιμετώπισις τῶν ἀπείρων προβλημάτων ποῦ παρουσιάζει ἡ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν μας προϋποθέτει, ὅπως εἶπαμε, ὄχι μόνον τὴ γνώση τοῦ σωστοῦ ἀπὸ παιδαγωγικὴν ἄποψη, ἀλλὰ καὶ τὴ διάθεση ν' ἀφιερώνουμε γιὰ τὸ σωστὸ ὅλη μας τὴ φροντίδα. Καὶ αὐτὸ ἀπαιτεῖ θυσίαις — ἂν καὶ δὲν πρέπει νὰ λέγονται, δ ἐ ν ε ῖ ν α ι, θυσίαις, ὅσες φροντίδες κι' ἂν λαβαίνωμε γιὰ τὰ παιδιά μας κι' οὔτε προσδοκοῦν ἀναταπὸδοσῆ· εἶναι, ἀπλούστατα, ἠθικὲς ὑποχρεώσεις.

Καὶ δὲν ἐννοοῦμε μόνον τὶς οἰκονομικὰς «θυσίαις». Μερικοὶ γονεῖς νομίζουν ὅτι ἐκτελοῦν πλήρως τὸ καθήκον τους, ὅταν κάνουν ὅσα ἔξοδα χρειάζονται γιὰ τὰ παιδιά τους: νὰ μὴν τοὺς λείψῃ τὸ καλὸ φαγητό, τὸ κατάλληλο ροῦχο, τὸ καλὸ σχολεῖο, ἢ διασκεδάσεις καὶ ἡ χαρὰ. Naί, ἀλλὰ εἶναι καὶ οἱ ἄλλες «θυσίαις», ποῦ μᾶς ἐπιβάλλουν νὰ στερηθοῦμε κάποτε τὴν ἡσυχία μας καὶ τὴν ἀνάπαυσή μας, ἢ καὶ τὶς διασκεδάσεις μας χάριν τῶν παιδιῶν μας. Ἀκόμη καὶ ὅταν διαθέτωμε κι' ἄλλα πρόσωπα γιὰ νὰ μᾶς βοηθοῦν.

Ἄς προσέξωμε ὅμως. Μερικοὶ γονεῖς, μερικὲς μητέρες ἰδίως, ἀκριβῶς ἐπειδὴ τοὺς ἀπασχολοῦν πολὺ τὰ παιδιά καὶ ἡ οἰκογένεια τους, πηγαίνουν — ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἀγάπη — στὸ ἄλλο ἄκρον: παρα-

μελοῦν δηλαδή ἐντελῶς τὸν ἑαυτό τους. Σὰν νὰ εἶναι ἀσυμβίβαστη ἢ φροντίδα τῶν παιδιῶν μας μὲ τὴ φροντίδα τοῦ ἑαυτοῦ μας. Ἐνῶ ἀντίθετα καὶ ἀκριβῶς χάριν τῶν παιδιῶν μας, κι ὄχι μόνον χάριν τοῦ ἑαυτοῦ μας, πρέπει νὰ φροντίζουμε καὶ γιὰ τὴν ὅποιαδήποτε ἀνάπτυξη καὶ καλλιέργειά μας. Γιατὶ τὰ παιδιά εἶναι συνήθως ἀπαιτητικὰ ἀπὸ τοὺς γονεῖς τους κι ἔχουν τὶς ἀξιώσεις τους, ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση τοῦ πατέρα καὶ τῆς μητέρας, ἀλλὰ κι ἀπὸ τὶς σκέψεις καὶ τὶς πράξεις τους.

Πρέπει λοιπὸν νὰ μὴ βλάπτουμε τὰ παιδιά μὲ τὴν ἀγάπη μας. Τὸ ὅτι διαθέτουμε πολλὰ ὥρες ἀπὸ τὸ δικό μας καιρὸ γιὰ τὴν ἀγωγή τους εἶναι κάτι ἄλλο μὴπως αὐτὸ τὸ καλὸ πάει χαμένο ἢ μετατρέπεται σὲ κακό, ὅταν δὲν εἶναι ὁ τρόπος τῆς ἀγωγῆς κατάλληλος;

Κι ὅταν λέμε «τρόπον ἀγωγῆς» δὲν ἐννοοῦμε τίποτε ἄλλο παρὰ **τὴν δημιουργία τοῦ καταλλήλου περιβάλλοντος**, μέσα στὸ ὅποιο θὰ μεγαλώσῃ τὸ παιδί. Ὅταν τοῦ δημιουργήσουμε κατάλληλο περιβάλλον, τότε εἶναι φυσικὸ ν' ἀναπτυχθοῦν ὅλες οἱ ἐμφυτεῖς ἱκανότητές του, ὅπως ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὰ φυτά. Καὶ τὸ περιβάλλον αὐτὸ θὰ τὸ δημιουργήσῃ ἡ σωστὴ ἀγάπη μας καὶ ἡ γνώσις τῶν ἀναγκῶν τοῦ παιδιοῦ σὲ κάθε ἡλικία, ἔτσι ὅπως τὶς διαγράψαμε παραπάνω. Καὶ οὔτε σωστὴ ἀγάπη δεῖχνουμε στὸ παιδί, οὔτε ἐκτιμοῦμε τὶς πραγματικὲς του ἀνάγκες, ὅταν ἡ ἀδιαφοροῦμε γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις του, τάχα γιὰ νὰ τοῦ χαρίσουμε τὴν ἐλευθερία ποὺ χρειάζεται, ἢ ἀντιθέτως ὅταν ἐπεμβαίνομε ὑπερβολικὰ σὲ κάθε του βῆμα, ἔτσι ποὺ νὰ συντελοῦμε στὴ σκλαβιά του.

Στὴν πρώτη περίπτωση δὲν πρόκειται περὶ ἐλευθερίας, ἀλλὰ περὶ ἀσυδοσίας. Καὶ μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι τὰ φυσιολογικὰ παιδιά δὲν ἀρέσκονται στὴν ἀσυδοσία. Ὅσο μικρότερο, βέβαια, εἶναι τὸ παιδί, τόσο μεγαλύτερη ἐλευθερία ἔχει στὶς κινήσεις του, τὰ παιγνίδια του κ.λ. Ἀλλὰ ὅσο μεγαλώνει, τόσο πιὸ πολλὴ θέση δίνει ἡ ἐλευθερία στὴν πειθαρχία.

Στὴ δεύτερη περίπτωση, μὲ τὴν ὑπερβολικὴ μας ἐπέμβαση, αἴρουμε τὶς δυσκολίες ἀπὸ τὰ παιδιά, τοὺς στεροῦμε τὸ αἶσθημα τῆς εὐθύνης, τοὺς περιορίζουμε τὶς μεγάλες τους ἱκανότητες καὶ τοὺς στεροῦμε τὴν ἱκανοποίηση καὶ τὴ χαρὰ τῆς δράσεως, τῆς δημιουργίας. Κι' ἀκόμη σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις τοὺς περιορί-

ζουμε την κινητικότητα, που θέλει κάποια διέξοδο, κι' έτσι με τὰ πολλά «μή» τὰ κάνουμε ανυπάκουα, νευρικά, έτοιμα νὰ ξεσπάσουν σὲ κάθε ευκαιρία.

Γι' αὐτὸ ἄς εἶναι ἄγρυπνη ἡ έποπτεία μας, κι' ἄς μὴ φαίνεται. Ἄς δίνουμε τὴν ἱκανοποίηση στὸ παιδί νὰ τὰ βγάξῃ πέρα μόνο του, κι' ἄς ξέρῃ ὅτι, ὅταν εἶναι ἀνάγκη, μπορούμε νὰ τοῦ παρασταθοῦμε. Ἄς σεβόμαστε τὰ λόγια του, τὶς σκέψεις του καὶ τὶς πράξεις του κι' ἄς τοῦ ἀπαντοῦμε πάντοτε ἀληθινά, σύντομα, ἀπλᾶ καὶ καθαρὰ. Ὁ τρόπος μας ἄς εἶναι ἤρεμος καὶ γενικὰ ἄς ἐπικρατῇ ἡρεμία καὶ γαλήνη στὸ σπῖτι κι' ἄς εἶναι ἡ διάθεσή μας αἰσιόδοξη, ὅσο κι' ἂν οἱ συνθήκες τῆς ζωῆς μᾶς χαλοῦν κάποτε τὴ διάθεση καὶ τροχίζουν τὰ νεῦρα μας. Τὰ παιδιά ἔχουν μεγάλη ἀνάγκη ἀπὸ αἰσιοδοξία κι' ἐνθουσιασμό.

Κι' ἀκόμη ἄς ἔχουμε μιὰν ψυχικὴ ἐπαφὴ με τὰ παιδιά μας κι' ἄς εἶμαστε φίλοι μαζί τους. Μόνον τότε μπορούν νὰ εἶναι πάντα εὐκρινῆ μαζί μας καὶ νὰ μᾶς ζητοῦν χαρὶς φέβο τῆ βοήθειά μας, ὅταν τὴ χρειάζονται. Καὶ ὑπάρχουν πολλές στιγμὲς στὴ ζωὴ τῶν παιδιῶν, που χρειάζονται τὴ βοήθειά μας. Δὲν ἔχουμε παρὰ νὰ θυμηθοῦμε τὶς κρίσιμες στιγμὲς που ἀντιμετωπίζουν π.χ. στὴν ἐπαναστατημένη ἡλικία τῆς ἡβης, τότε με τὰ τεράστια σεξουαλικά τῆς προβλήματα, τὰ αἰσθηματάκια καὶ τὶς ἄλλες διαταραχὲς τῆς. Πόσα παιδιά, ἀγόρια καὶ κορίτσια, δὲν πῆραν διαστρεβλωμένον τὸν γενετήσιο διαφωτισμὸ ἀπὸ ἀνεύθυνα πρόσωπα, γιατί ἀκριβῶς δὲν ὑπῆρχε αὐτὴ ἡ ψυχικὴ ἐπαφή, αὐτὴ ἡ φιλία μεταξὺ γονέων καὶ παιδιῶν;

Πρέπει ἀκόμη νὰ ζητοῦμε τὰ ἴδια πράγματα ἀπὸ τὰ παιδιά καὶ οἱ δύο γονεῖς, καθὼς καὶ τὰ ἄλλα πρόσωπα τοῦ οικογενειακοῦ μας περιβάλλοντος καὶ νὰ παίρνουν τὰ παιδιά ἀπ' ὅλους ἐμᾶς τοὺς μεγάλους καὶ ἀπαρδείγματα. Ὅλοι μας ξέρουμε πόσο μιμοῦνται τὰ παιδιά. Ἄς προσέξουμε ἀκόμη, ὅταν ἔχουμε δύο παιδιά, νὰ μὴ κάνουμε διακρίσεις καὶ συγκρίσεις μεταξύ τους, με ἀποτέλεσμα νὰ προκαλέσουμε ἀντιζηλιές καὶ ἄλλες δυσἀρεσκείες μεταξύ τους. Ὅσο κι' ἂν τὰ ἴδια τὰ παιδιά μᾶς διαθέτουν κάποτε εὐχάριστα ἢ δυσἀρεστα με τὰ ἔμφυτα ἢ καὶ τὰ ἐπίκτητα προτερήματα ἢ ἐλαττώματά τους, ἄς προσπαθοῦμε νὰ μὴ δημιουργοῦνται ψυχικὰ τραύματα, εἴτε ἀπὸ μᾶς εἴτε ἀπὸ ἄλλους, κι' ἄς

ἐνθαρρύνουμε τὰ καλὰ σημεῖα ποὺ ἔχει κ ἄ θ ε παιδί, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀδυναμίες του. Κι' ὅταν ἔχουμε μόνον ἓνα παιδί, ἄς προσέξουμε νὰ μὴν ἀποτελεῖ τὸ κέντρον τοῦ ἐνδιαφέροντός μας, μήπως μ' αὐτὸν τὸν τρόπο τοῦ κάνουμε κακὸ ἀντὶ γιὰ καλὸ.

Ἐνα τελευταῖο σημεῖο, ποὺ θάπρεπε νὰ τονισθῆ στοὺς κεφάλαια αὐτό, εἶναι ἡ σημασία ποὺ ἔχει ἡ ἁρμονικὴ ζωὴ τῶν γονέων γιὰ τὴ δημιουργία τοῦ καταλλήλου γιὰ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν περιβάλλοντος. Οἱ γονεῖς ξέρουν καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον πόσην ἐπίδραση ἔχουν στὶς ψυχὰς τῶν παιδιῶν οἱ ἀσυμφωνίες τῶν μεγάλων καὶ πόσα ψυχικὰ τραύματα προκαλοῦν στὰ παιδιά, ὅταν οἱ ἀσυμφωνίες αὐτὲς φτάνουν στὰ ἄκρα. Ἄλλὰ καὶ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ κρίνῃ πόσο λίγο κατάλληλο εἶναι τὸ περιβάλλον τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴν ὁμαλὴ του ἀνάπτυξη στὶς τελευταῖες αὐτὲς περιπτώσεις. Κι' ἀλήθεια τὰ οἰκοτροφεῖα, τὰ συγγενικὰ ἢ φιλικὰ σπίτια, ἢ ἀλλαγὴ δηλαδὴ τοῦ «πολεμικοῦ» περιβάλλοντος, εἶναι ἡ προτιμότερη λύσις γιὰ τὰ παιδιά.

Ἀντίθετα καμιὰ προϋπόθεσις γιὰ τὴν κατάλληλη ἀνατροφή τῶν παιδιῶν δὲν εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὸ νὰ ὑπάρχῃ σύμπνοια καὶ ἀγάπη μεταξὺ τῶν γονέων. Ἡ σύμπνοια αὕτη θὰ τοὺς κἀνῃ, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, νὰ βρίσκουν τὸν καιρὸ ποὺ χρειάζεται γιὰ νὰ μελετοῦν ἀπὸ κοινοῦ ὅλα τὰ ζητήματα καὶ νὰ προβλέπουν καὶ νὰ προλαμβάνουν καὶ νὰ προετοιμάζουν ὅ,τι πρέπει κάθε φορὰ. Ἐτσι θὰ ἔχουν πάντοτε τὴν ἐτοιμότητα καὶ τὴ δυνατότητα νὰ ἐνεργήσουν ἀποτελεσματικὰ καὶ νὰ βαδίζουν με σταθερὸ βῆμα, ὅχι μόνον στοὺς δύσκολο δρόμο τῆς ἀνατροφῆς τῶν παιδιῶν, ποὺ θάναί τότε εὐκολώτερος, ἀλλὰ καὶ στοὺς δικὸν τους δρόμο, ποὺ θάναί τότε ὠραιότερος.

Ἄν ὅμως ὑποθέσωμε ὅτι δὲν ξέρουμε πάντα τὶς ἀνάγκες τῶν παιδιῶν μας σὲ κάθε ἡλικία (τὸ πρῶτο ζήτημα ποὺ ἀναπτύξαμε)· ἂν ὑποτεθῆ ὅτι με τὴν ὑπερβολικὴν ἀγάπη, τὴ δικὴ μας ἢ τῶν ἄλλων, τὰ βλάψαμε σὲ ὀρισμένα σημεῖα (τὸ δεύτερο ζήτημα)· κι' ἂν, παρ' ὅλες τὶς προσπάθειές μας, τὸ περιβάλλον τους δὲν ἦταν ἐκεῖνο ποὺ ἔπρεπε καὶ δὲν ἀντιμετωπίστηκαν πάντα καλὰ οἱ ἀνάγκες τῶν παιδιῶν (τὸ τρίτο), τότε εἶναι φυσικὸ νὰ δημιουργήθηκαν καὶ μερικὰ κενά. Λιγώτερα ἢ περισσότερα, αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν ποσότητα τῶν δικῶν μας σφαλμάτων, γιὰτὶ π ο λ ὀ

συχνά τα παιδικά σφάλματα αντιπροσωπεύουν τα σφάλματα των γονέων ή άλλων προσώπων που άσκησαν μιαν κάποιαν άγωγή άπάνω τους. Δέν έχουν άδικο όσο ισχυρίζονται ότι ή καλή άγωγή των παιδιών εξαρτάται, κατά κανόνα τουλάχιστον, από την άγωγή των γονέων και τον κατάλληλο χειρισμό τους στα παιδαγωγικά ζητήματα.

Τά κενά αυτά δέν είναι τίποτε άλλο παρά **άδυναμίες στην άνατροφή των παιδιών μας** και οι άδυναμίες προκαλούν αντιδράσεις εκ μέρους των. Έχουν κακομάθει δηλαδή σε ώρισμένα πράγματα και τώρα είναι διπλός ο κόπος μας: να ξεμάθουμε τó κακό και να τó αντικαταστήσουμε με τó αντίδοτο καλό. Άν επιχειρήσουμε να τó επιτύχωμε αυτό με άπαγορεύσεις, με διαταγές, με τιμωρίες και προσβολές, δέν θά επιτύχωμε πολλά πράγματα: πιθανόν μάλιστα να προκαλέσωμε μ' αυτόν τον τρόπο νέες έντονώτερες αντιδράσεις.

Τότε χρειάζεται να έχουμε ύπομονή. Τήν ύπομονή που έχουν οι δάσκαλοι με πολλά παιδιά άς έχουν και οι γονεΐς με τó ένα, δύο, τρία παιδιά, τά παιδιά τ ο υ ς. Κάθε φορά που έπισημαΐνουμε μιάν από τις άδυναμίες των παιδιών μας, θά μελετούμε μ' έπιμονή και προσοχή τόν τρόπο με τόν όποϊον θά τήν αντιμετωπίσωμε άποτελεσματικά και κ α τ' ά ρ χ ή ν χ ω ρ ί ς τ ι μ ω ρ ί ε ς.

Ίδίως στα πολύ μικρά παιδιά, που δέν είναι πάντα εύκολο, ή μάλλον συνήθως είναι δύσκολο, να κρίνη κανείς τις αντιδράσεις τους και τά αίτια των άδυναμιών τους (ψεματάκια, πεισματάκια κ.λ.), σ' αυτά ή ύπομονή μας και ή έπιείκειά μας πρέπει να είναι ανεξάντλητες. Κι' αυτό θά γίνεται π α ρ á λ λ η λ α με τήν ύπομονή και τήν έπιμονή μας, για να τά συνήθισουμε με τόν κατάλληλο κάθε φορά τρόπο να κάνουν τó σωστό, γιατί, όπως είπαμε, στην ήλικία αυτή παίρνουν όλες τις καλές συνήθειες τής ζωής τους.

Άλλά και στα μεγαλύτερα παιδιά, που λίγο-πολύ έχουν κάποιαν ευθύνη των πράξεών τους, πρέπει πριν τιμωρήσουμε να εξαντλήσωμε όλην τήν καλωσύνη μας και τήν έπιείκειά μας. Δέν θά χάνουμε ποτέ τήν ευκαιρία να τά διαφωτίζωμε. Θά συζητούμε μαζί τους σε ώρες ήσυχίας, κι' όχι αναγκαστικά τήν ώρα που γίνεται μιá άταξία, έτσι ώστε να τά κάνουμε να καταλάβουν τó σωστό για τó μέλλον. Και θά προσπαθοΐμε ν' αντιμετωπίζουμε κάθε

περίπτωση χωρίς νεύρα, με ψυχραιμία, με αυτοκυριαρχία και σταθερότητα. Θα είμαστε λογικοί και δίκαιοι απέναντί τους και γενικά ο τρόπος μας θα είναι τέτοιος, που να δείχνει ότι θέλουμε να κατευθύνουμε όρθα τη θέλησή τους και να τὰ βοηθήσουμε να κάνουν τὸ σωστό. Ἐτσι θα συνηθίσουν νὰ μᾶς ἀκοῦνε και νὰ μᾶς ὑπολογίζουν, ὄχι ἀπὸ φόβο, ἀλλὰ γιατί θὰ ἔχουν πεποιθήση στὴ σκοπιμότητα ἢ τὴν ἀνάγκη ἐκείνου πὸν τοὺς ζητοῦμε.

Ἄλλὰ ὅσο κι' ἂν ἔχουμε ἀγαθὲς σχέσεις μὲ τὰ παιδιά μας, ὅσο κι' ἂν μᾶς ἀγαποῦν, ὅσο κι' ἂν ἀπὸ χαρακτήρα ἢ ἀπὸ παιδαγωγικὴ πεποίθηση ἀποφεύγουμε νὰ τὰ τιμωροῦμε, ὅσο κι' ἂν ὑποθετῆ ὅτι λαβαίνουμε τὴ φροντίδα νὰ προβλέπουμε τὸ κακὸ και νὰ τὸ προλαβαίνουμε, παρὰ νὰ τὸ διορθώνουμε ὅταν ἐκδηλωθῆ, δὲν ἰσχύει πάντα ὁ καλὸς, ὁ φιλικὸς τρόπος και οἱ συμβουλές και θὰ βρεθοῦμε στὴν ἀνάγκη νὰ τιμωρήσουμε. Δὲν μπορούμε ἐπομένως ν' ἀρνηθοῦμε ὅτι και ἡ **τιμωρία** εἶναι ἓνα παιδαγωγικὸ μέσο πολὺτιμο, ὅταν ὅμως ἐφαρμόζεται μὲ ὠρισμένες προϋποθέσεις και μὲ κάποιαν τέχνη.*

Και πρῶτα πρὶν τιμωρήσουμε πρέπει νάχουμε ὑπόψη μας τοὺς λόγους πὸν παρακίνησαν τὸ παιδί στὴν ἀταξία. Αὐτὸ θὰ μᾶς βοηθήση πολὺ γιὰ νὰ είμαστε δικαιότεροι στὴν κρίση μας. Τὸ πρῶτο και τὸ κύριο ἐλατήριο τῆς ἀταξίας τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἡ ζωτικότητά του. Εἶναι δηλαδὴ ἄτακτο, γιατί, ἀπλούστατα, δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι φρόνιμο. Κανένας ἄλλος λόγος δὲν τὸ παρακινεῖ στὴν ἀταξία. «Παιδί εἶναι», ὅπως λέμε. Οἱ ἀταξίες πὸν ἔχουν αὐτὸ τὸ ἐλατήριο εἶναι, μπορεῖ νὰ πῆ κανεῖς, οἱ πιὸ δικαιολογημένες· οἱ πιὸ ἀναγκαῖες, ἂν προτιμᾶτε.

Πολὺ προσεκτικοὶ ἐπίσης πρέπει νάμαστε στὶς ἀταξίες, πὸν τὶς προκάλεσαν λόγοι φιλοτιμίας. Ὅταν θίξης τὸ φιλότιμο τοῦ

* Κατὰ τὴν ἑμίλια μας, γιὰ οἰκονομία χρόνου, εἴχαμε πῆ πολὺ λίγα γιὰ τὶς τιμωρίες. Ἐπειδὴ ὅμως νομίζουμε ὅτι τὸ ζήτημα τῶν τιμωριῶν και ἀμοιβῶν ὄχι μόνο εἶναι σχετικὸ μὲ τὸ θέμα μας, ἀλλὰ και ἐνδιαφέρει π ο λ ὺ τοὺς γονεῖς, μεταφέρουμε ἐδῶ μερικὰ σημεῖα τοῦ κεφαλαίου «Τάξη και πειθαρχία» ἀπὸ τὸ βιβλίό μας «Ὁργάνωση παιδείας και λειτουργία σχολείου» (σελὶς 355-374). Ἄλλα κεφάλαια τοῦ βιβλίου αὐτοῦ πὸν ἐνδιαφέρουν τοὺς γονεῖς εἶναι: «Συνοργάνωση σχολείου-οἰκογενεῖας» (σελ. 96-118) και «Κοινωνικὴ ἀγωγή» (σελ. 223-243).

παιδιοῦ, εἶναι φυσικό νά θέλῃ ν' ἀντιδράσῃ. Οἱ δυὸ αὐτὲς κατηγορίες ἀταξίας δὲν ἔχουν ὕλικά ἐλατήρια, οὔτε πρέπει νά τις ἀποδίδουμε σὲ πείσμα ἢ στὸν κακῶς ἐννοούμενο ἐγωισμό τοῦ παιδιοῦ. *Ἄν πεισθοῦμε γιὰ τὸ ἐναντίο, ἡ τιμωρία μας πρέπει νά εἶναι ψυχολογημένη καὶ νάχη τὸ σκοπὸ νά διορθώσῃ κι' ὄχι νά προσβάλλῃ, ὅπως καὶ κάθε τιμωρία.

Ἦστερα ὁ φόβος μὴν πάθῃ κάτι ἀναγκάζει πολλές φορές τὸ παιδί νά πῆ ψέματα, ν' ἀπατήσῃ, νά βλάψῃ τὸν ἄλλον. Στὴν περίπτωση αὐτή, ἄσχετα ἂν τιμωρηθῇ τὸ παιδί ἢ ὄχι, μᾶς δίνεται ἡ εὐκαιρία νά τοῦ δείξουμε ἐμπρακτα ὅτι δὲν ἔχει λόγο νά φοβᾶται ἕνας ποῦ ἔκανε κάτι ἄθελά του, ἡ ἀκόμη καὶ θεληματικά· καὶ ὅτι ἡ εὐκρίνεια καὶ ἡ φιλαλήθεια θὰ μπορούν νά διορθώσουν ἢ πάντως νά περιορίσουν τὸ κακό, ὅσο μεγάλο κι' ἂν εἶναι. Ἀντίθετα καὶ ἡ ἡδονὴ ἢ τὸ κέρδος μπορούν νά παρασύρουν τὸ παιδί στὴν ἀταξία.

Σὲ κάθε περίπτωση δηλαδή θὰ προσπαθήσουμε νά βροῦμε τὴν αἰτία ποῦ προκάλεσε τὴν ἀταξία, μικρὴ ἢ μεγάλη, ὅπως ἀκριβῶς ὁ γιαντρός ἐξακριβώνει τὴν ἀρρώστια πρὶν δώσῃ τὸ φάρμακο, καὶ νά κάνουμε ὅ,τι μπορούμε γιὰ νά κοπῇ ἡ αἰτία. Κι' αὐτὸ μπορούμε νά τὸ ἐπιτύχουμε ωραιότατα, ὅπως εἶπαμε, καὶ χωρὶς τιμωρίες. Κάποτε μὲ τὴν ἄστοχη τιμωρία ἐξερθείζουμε τὸ παιδί κι' ἔχουμε ἀντίθετα ἀποτελέσματα. Μὲ τὴν τιμωρία δὲν κόβουμε πάντα τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ, ὅπως ὀρισμένα φάρμακα καλύτερεύουν προσωρινὰ τὴν κατάσταση τοῦ ἀρρώστου, ἀλλὰ δὲν κόβουν τὴν αἰτία τῆς ἀρρώστιας.

Δεύτερη κύρια προϋπόθεσις εἶναι νά τιμωροῦμε ἀνάλογα μὲ τὸ χαρακτῆρα τοῦ κάθε παιδιοῦ. Δὲν εἶναι παιδαγωγικά σωστὸ νά τιμωροῦμε ὅλα τὰ παιδιά μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Τὸ ἕνα μὲ μιὰ μόνο ματιὰ μας ἢ παρατήρηση κοκκινίζει, ἐνῶ τὸ ἄλλο καὶ βαριά τιμωρία μπορεῖ νά τὸ ἀφήσῃ ἀσυγκίνητο. Ἀπὸ τὴν τέχνη μὲ τὴν ὁποίαν θὰ χειρισθοῦμε κάθε περίπτωση, ἐξαρτᾶται νά μὴ δίνουμε τὴν ἐντύπωση στὰ παιδιά ὅτι κάνουμε διακρίσεις, μὲ τὴ διαφορετικὴ ἀντιμετώπιση κάθε ἀταξίας.

Ἦστερα πρέπει νά τιμωροῦμε ἀνάλογα μὲ τὴν ἀταξία κάθε φορά, κι' ὄχι πάντα μὲ τὸν ἴδιον ὁμοίομορφο τρόπο· ἄλλιῶς τὸ παιδί μπορεῖ νά θεωρήσῃ ὅλες τὶς ἀταξίες ὅμοιες, πρᾶγμα πολὺ ἐπικίνδυνο. Γενικά ἡ τιμωρία δὲν πρέπει νά εἶναι δυσανάλογη μὲ τὴν ἀταξία τοῦ

παιδιοῦ. Βέβαια στήν τιμωρία θά λάβουμε υπόψη μας ἄν ἔδωσε κι' ἄλλες παρόμοιες ἀφορμές, ἴσως κι' ἄλλους παράγοντες· κι' αὐτά θάχουν κάποια βαρύτητα στήν κρίση μας. Ἄλλὰ ἀπό τὸ σημεῖο αὐτὸ ὡς τὸ σημεῖο νὰ «μαζεύουμε» εἰς βάρος του ἀριετές μικροαταξίες καὶ νὰ τιμωροῦμε κάποτε αὐστηρά, γιὰ νὰ πληρώση καὶ γιὰ τίς ἄλλες ἀταξίες πού «μαζέψαμε», δὲν εἶναι σωστό. Ἔτσι πρῶτα ἡ τιμωρία φαίνεται σὰν ἐκδίκηση· κι' ὕστερα τὸ παιδί, πού φυσικὰ ἔχει ξεχάσει τίς παλιές του ἀταξίες, μένει μὲ τὴν ἐντύπωση ὅτι εἴμαστε ἄδικοι, τιμωρώντας βαριά μιὰ μικροαταξία του, πού πιθανὸν μάλιστα ἄλλοτε νάμεινε ἀτιμώρητη.

Πρέπει ἐπίσης νὰ μὴν ἐξαρτᾶται ἡ τιμωρία ἀπὸ τὰ νεῦρα μας. Ὅταν εἴμαστε νευριασμένοι, εἶναι πιθανὸν νὰ τιμωρήσωμε τὸ παιδί αὐστηρότερα ἀπ' ὅ,τι ἔφταιξε. Γι' αὐτὸ ἄς ἀποφεύγουμε νὰ τιμωροῦμε ἀμέσως, ἄν ὑπάρχη ὁ φόβος ν' ἀδικήσωμε τὸ παιδί τιμωρώντας το δυσανάλογα μὲ τὴν πράξη του. Ξέρουμε ὅτι ἡ τιμωρία ὅταν γίνεται ἀμέσως ἔχει ἄμεσα ἀποτελέσματα· ἀλλὰ τὰ ἀποτελέσματα εἶναι καλύτερα καὶ μονιμώτερα, ὅταν ἡ ταχύτητα αὐτῆ συνοδεύεται ἀπὸ ψυχραιμία, αὐτοκυριαρχία καὶ ὀρθὴ κρίση. Ἄς προσπαθήσουμε ἀκόμη νὰ μὴ φωνάζουμε, νὰ μὴ νευριάζουμε ἢ τουλάχιστο νὰ μὴ δείχνουμε ὑπερβολικὸν ἐκνευρισμὸ γιὰ μιὰν ἀταξία.

Ἡ τιμωρία τέλος πρέπει νὰ εἶναι δίκαιη· τὸ κυριώτερο ἴσως προσόν της. Ὅσο αὐστηρὴ κι' ἄν εἶναι ἡ τιμωρία, ὅταν ἐπιβάλλεται μὲ δικαιοσύνη, ὄχι μόνον γίνεται δεκτὴ ἀπὸ τὸ παιδί, ἀλλὰ καὶ σωφρονίζει ὅσο καμιὰ ἄλλη. Τότε μὲ λίγες ἐξηγήσεις μπορεῖ εὐκολὰ νὰ κρίνη τὸ παιδί τὴν ἀξία τῆς τιμωρίας του. Ἐδῶ ὅμως πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέρως ὅτι, ἄν ὑποτεθῇ ὅτι παρατηρήσαμε ἢ τιμωρήσαμε ἓνα παιδί ἄδικο, θά πρέπει νὰ μὴ δυσκολευθοῦμε νὰ τοῦ ζητήσωμε συγγνώμη. Ἔτσι τοῦ δίνουμε κι' ἓνα μάθημα, γιὰ νὰ κἀνη κι' αὐτὸ τὸ ἴδιο, ὅταν σφάλλη.

Τὸ παιδί ἀκόμη δὲν πρέπει νὰ τιμωρῆται ἀναπολόγητο. Κάποτε ἐμεῖς οἱ μεγάλοι παρεξηγοῦμε τίς ἀταξίες τους καὶ τίς προθέσεις τους καὶ τιμωροῦμε ἀμέσως. Συχνὰ τὰ παιδιά μᾶς ζητοῦν ἐξηγήσεις, ὅταν τὰ τιμωροῦμε ἀναπολόγητα. Τὸ «γιατί» πού μᾶς προβάλλουν δὲν εἶναι δεῖγμα ἀυθάδειας. Ἄσκει ἓνα ἀπὸ τὰ δικαιώματά του τὸ παιδί, ὅταν ζητῇ — ἐλπίζουμε νὰ τὸ ζητῇ μ' εὐγενικὸν τρόπο — τὸ λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖο τὸ μαλώνουμε ἢ τὸ τιμωροῦμε.

Ἐκτός ἀπ' αὐτὲς τὶς κύριες προϋποθέσεις πρέπει νάχουμε ἀκόμη ὑπόψη μας καὶ μερικὰ ἄλλα πράγματα, πού ὑπαγορεύει ἡ ψυχολογία τοῦ παιδιοῦ. Καὶ πρῶτα δὲν πρέπει νὰ δείχνουμε πὼς τὰ βλέπουμε ἑα. Μερικὲς μικροαταξίες θὰ τὶς παραβλέψουμε. Σ' αὐτὸ ὅμως τὸ σημεῖο πρέπει νὰ προσέξουμε δύο πράγματα: Κάποτε, ἂν παραβλέψουμε μιὰν ἀταξία, τὰ παιδιά μποροῦν νὰ νομίσουν αὐτὸ ἀδυναμία μας καὶ νὰ πάρουν θάρρος γι' ἄλλες χειρότερες. Ὑστερα ἀπὸ τὶς ἀταξίες δὲν θὰ ἀποσιωπήσωμε ἐκεῖνες πού μποροῦν νάχουν ἐπικίνδυνη ἐξέλιξη γιὰ τὸ παιδί. Ἄν προληφθῆ ἢ ἂν κτυπηθῆ τὸ κακό, τόσο τὸ καλύτερο. Ἄλλὰ μήπως, ἀντὶ νὰ τὸ προλάβωμε ἢ νὰ τὸ κτυπήσωμε, τὸ ἀπλώνουμε; Ἡ μήπως κάποτε συμβαίνει νὰ μὴν τιμωρήσωμε κάτι πού θάπρεπε νὰ τιμωρηθῆ; Αὐτὸ μένει στὴν κρίση μας.

Πρὶν τιμωρήσωμε ἀκόμη, ἢ καὶ μετὰ τὴν τιμωρία, πρέπει νὰ ἐπικαλεσθοῦμε τὴ λογικὴ καὶ τὸ φιλότιμο τῶν παιδιῶν. Νὰ καταλάβῃ τὸ παιδί τὸ σφάλμα του, νὰ πεισθῆ ὅτι ἔφταιξε; νὰ τὸ κάνουμε μὲ παραδείγματα χειροπιαστὰ νὰ καταλάβῃ τὴ σημασία πού ἔχει ἡ πράξη του καὶ τί δυσάρεστα ἴσως ἀποτελέσματα μπορεῖ νάχη γι' αὐτὸν καὶ τοὺς ἄλλους. Ἰδίως στὰ μεγαλύτερα παιδιά ἡ ἐξέταση καὶ ἡ συζήτηση τῆς ἀταξίας μαζί τους μπορεῖ νάχη πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα, καθὼς καὶ ὅταν τοὺς θίξουμε τὸ φιλότιμο. Πολλὲς φορὲς ἀντιμετωπίζουμε καὶ στὸ ζήτημα αὐτὸ δυσκολίες σὲ παιδιά πού δὲ διαθέτουν κρίση ἢ εἶναι ἐγωισταί, ἢ βρίσκονται σὲ μιὰ κρίσιμη καμπὴ τῆς ἐφηβείας. Τότε συχνὰ οὔτε ἡ λογικὴ, οὔτε τὸ φιλότιμο, οὔτε ἡ ἀπειλή, οὔτε ἄλλη ἐνέργεια ἔχει μεγάλην ἐπίδραση.

Τέλος, ὅταν ἡ τιμωρία δίνεται μὲ ψυχραιμία, μὲ δικαιοσύνη καὶ πίστη στὴν ἀποτελεσματικότητά της, οἱ γονεῖς πρέπει νὰ εἶναι σταθεροὶ στὴν ἀπόφασή τους καὶ νὰ μὴ τὴ χαρίζουν. Ἄλλιῶς, ὅταν ξέρουν τὰ παιδιά ὅτι εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ χαριστῆ ἡ τιμωρία, θὰ γίνουν στὸ μέλλον περισσότερο ἄτακτα καὶ τυραννικά.

Ὅταν κάνουμε μιὰ παρατήρηση ἢ μιὰν ἐπίπληξη στὸ παιδί, πρέπει συγχρόνως μὲ σύντομα καὶ λογικὰ ἐπιχειρήματα νὰ τὸ κάνωμε νὰ καταλάβῃ τὸ λάθος του, καὶ νὰ ἐκτιμῆσῃ τὴν προσπάθειά μας εἰς τὸ νὰ τὸ βοηθήσωμε νὰ μὴν ξαναπέσῃ στὸ ἴδιο λάθος. Θὰ ἐπικαλεσθοῦμε τὴν κρίση τοῦ παιδιοῦ, γιὰ νὰ καταλάβῃ γιατί δὲν εἶναι σωστὸ αὐτὸ πού ἔκανε. Μόνο ἂς προσέξωμε νὰ μὴ λέμε πολ-

λά· λίγα και καλά. "Όταν τοῦ ἀραδιάζουμε πολλά, ὑπάρχει φόβος νὰ χαθοῦν τὰ κύρια σημεῖα ποὺ θέλαμε νὰ τονίσουμε και ποὺ ἀποτελοῦν τὴ βάση τοῦ «γιατί» μας. Πρέπει ἀκόμη νὰ ἐπωφεληθοῦμε ἀπὸ κάθε προσπάθειά του γιὰ νὰ τὸ ἐνθαρρύνουμε στὸ καλύτερο, κι ἂν χρειασθῆ νὰ δημιουργοῦμε ἐμεῖς εὐκαιρίες γιὰ νὰ τοῦ ἀνοιξοῦμε τὸ δρόμο πρὸς τὴ διόρθωση.

Μιὰ προβαθμίδα τῆς τιμωρίας εἶναι ἡ προειδοποίησις και ἡ ἀπειλὴ ὅτι θὰ τιμωρηθῆ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅμως πρέπει νὰ προσέξουμε δύο πράγματα: πρῶτα νὰ μὴν κάνουμε συνεχῶς προειδοποιήσεις ἢ ἀπειλές, χωρὶς νὰ τις πραγματοποιοῦμε και ὕστερα νὰ μὴν εἶμαστε ὑπερβολικοὶ στὶς ἀπειλές μας. Ἄλλιῶς τὰ παιδιὰ θὰ μᾶς πάρουν τὸν ἀέρα και οἱ ἀπειλές μας θὰ τὰ διασκεδάξουν.

Ἡ εἰρωνεία κατ' ἀρχὴν δὲν εἶναι μέσο παιδαγωγικὸ. Εἶναι ἐξευτελισμὸς τοῦ παιδιοῦ ἐπικίνδυνος. Μετρημένη εἰρωνεία ἢ ἐλαφριά σάτιρα μποροῦμε κάποτε νὰ μεταχειριστοῦμε, ὅταν θέλουμε ν' ἀπαντήσωμε σ' ἓνα παιδί γιὰ μιὰ του ἀδιαντροπία ἢ μιὰ του αὐθάδεια. Ἄρκει νὰ γίνῃ μὲ κάποιαν τέχνη, ἔτσι ποὺ νὰ θίγῃ χωρὶς νὰ προσβάλλῃ· σὰν ἀστεῖο. Γενικὰ ἡ εἰρωνεία στὰ μικρὰ παιδιὰ δὲν κάνει καμιὰν ἐντύπωση· ἐνῶ τὰ μεγάλα τὰ πειράζει πολὺ.

Πρέπει ἐπίσης νὰ μὴ βρίζουμε. Τὸ νὰ ποῦμε ἓνα παιδί ἀπρόσεκτο, ὅταν στ' ἀλήθεια ἔκανε μιὰν ἀπροσεξία, μιὰ ζημία· νὰ τὸ ποῦμε ἀφηρημένο, ὅταν λέῃ ἢ κάνῃ ἄλλ' ἀντ' ἄλλων· νὰ τὸ ποῦμε ἀνόητο, ἢ μαλακώτερα ὅτι εἶπε μιὰν ἀνοησία, ὅταν μίλησε ἄσκεφτα, δὲν εἶναι βρισιές. "Όταν ὅμως ἐπιστρατεύουμε τὰ τετράποδα ἢ χρησιμοποιοῦμε ἄλλους χαρακτηρισμοὺς (βλάκα, ἡλίθιε κ.λ.), τότε δὲν διορθώνουμε· προσβάλλουμε κι' ἐξαγριώνουμε περισσότερο.

Μποροῦμε ἀκόμη νὰ στερήσωμε τὸ παιδί ἀπὸ ἓνα παιγνίδι, ἀπὸ μιὰ γιορτὴ, μιὰν ἐκδρομὴ, μιὰν ὅποιαδήποτε διασκέδαση, θέαμα κ.λ., νὰ μὴν πάρῃ τὸ «χαρτζιλίκι» του κ.λ. Ἀξιοσύστατη ἐπίσης τιμωρία εἶναι νὰ ὑποχρεώνουμε τὸ παιδί νὰ διορθώσῃ κάτι ποὺ ἔκανε, νὰ βάλῃ στὴ θέση του κάτι ποὺ χρησιμοποίησε, νὰ ἐπανορθώσῃ μιὰ ζημία του· ἂν πρόσβαλε, ἂν ἀδίκησε κάποιον ἄλλον ἢ φέρθηκε ἄπρεπα ἀπέναντί του, νὰ ἐπιμεινουμε νὰ τὸν ἱκανοποιήσῃ, νὰ τοῦ ζητήσῃ συγγνώμη κ.λ. Τὸ ξύλο πρέπει νὰ τὸ ἀποφεύγωμε ὅπως διόλου, ἂν εἶναι δυνατὸν.

Πρέπει τέλος νὰ προστεθοῦν τρία πράγματα: Πρῶτα ὅτι τὰ

«φρόνιμα» παιδιά δὲν ἔχουν πάντα καὶ καλὸ χαρακτήρα. Γι' αὐτὸ πρέπει νάμαστε προσεκτικοὶ μήπως ἀμείβουμε κάποτε μιὰν ὑποπτη φρονιμάδα, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τιμωροῦμε τὴν ἐνοχλητικὴ ἴσως γιὰ μᾶς ἀλλὰ καθαρὰ παιδικὴ ζωηρότητα. Ὑστερα, ἀπὸ τίς τιμωρίες πού ἀναφέραμε ἐλάχιστες ἰσχύουν γιὰ τὰ νήπια καὶ τὰ μικρὰ παιδιά. Σ' αὐτὰ εἴμαστε πάντα πολὺ ἐπιεικεῖς καὶ οἱ «τιμωρίες» εἶναι ἀνάλογες μὲ τὴν ἡλικία τους. Καὶ τέλος ἀπὸ τίς τιμωρίες πού ἀναφέραμε, καὶ πού ἰσχύουν γιὰ τὰ μεγαλύτερα κάπως παιδιά, οἱ ἠθικὲς εἶναι ἐκεῖνες πού ἔχουν καλύτερα ἀποτελέσματα· ἰδίως στὰ πιὸ μεγάλα. Γιατί, ἂν τὰ μικρότερα παιδιά ἔχουν τὸ φόβο τῆς τιμωρίας ἢ τὴ χαρὰ τῆς ἀμοιβῆς, τῶν μεγαλύτερων τίς πράξεις κανονίζει λίγο-πολὺ τὸ καθῆκον. Ὅταν λοιπὸν δείχνης τοῦ παιδιοῦ ὅτι μὲ τίς πράξεις του ἔχασε τὴν ἐμπιστοσύνη σου· ὅταν τοῦ δώσης νὰ καταλάβῃ ὅτι αὐτὸ πού ἔκανε εἶναι μιὰ κακὴ πράξη, πού δὲν τὸν συνιστᾷ καὶ δὲν τὸ περίμενες ἀπ' αὐτόν, αἰσθάνεται βαθύτερα τὴν παρατήρηση ἢ τὴν τιμωρία καὶ προσπαθεῖ νὰ μὴ ξαναπέσῃ στὸ ἴδιο σφάλμα καὶ νὰ ξαναποκτήσῃ τὴν ὑπόληψη πού ἔχασε.

Ἡ ἀμοιβή εἶναι δίκαιο μαχαίρι. Μπορεῖ νὰ δώσῃ θάρρος στὸ παιδί καὶ νὰ τὸ καλυτερέψῃ, κι' ἄλλοτε πάλι μπορεῖ νὰ τὸ κἀνῃ οἰηματία καὶ νὰ τὸ βλάψῃ. Οἱ μετρημένες ἀμοιβές εἶναι τόσο ἀπαραίτητες παιδαγωγικά, ὅσο καὶ οἱ τιμωρίες. Εἶναι φυσικὸ τὸ παιδί νὰ θέλῃ κάποιαν ἀμοιβὴ γιὰ τὴν ἐργασία του, τουλάχιστον κάποιαν ἀναγνώριση τῶν προσπαθειῶν του. Κι' ἐμεῖς οἱ μεγάλοι ἀποζητοῦμε κάποτε ἕναν ἔπαινο, μιὰν ἀμοιβή, κάποιαν ἀναγνώριση τῆς προσπάθειάς μας· πολὺ περισσότερο τὸ παιδί, καὶ μάλιστα τὸ μικρότερο παιδί. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι πρέπει ν' ἀμείβωμε κάθε ἐκτέλεση καθήκοντος, ἔτσι πού νὰ μὴ γίνεταί τίποτε χωρὶς ἀμοιβή.

Κι' ἀπὸ τίς ἀμοιβές, οἱ ἀνώτερες ἀπὸ παιδαγωγικὴν ἄποψη εἶναι οἱ ἠθικὲς. Ὁ ἔπαινος πρῶτα εἶναι ἢ πιὸ εὐκόλῃ ἠθικὴ ἀμοιβή. Ἀκριβῶς ὅμως γι' αὐτὸ ὑπάρχει ὁ φόβος νὰ κάνουμε κατάχρηση κι' ἔτσι νάχουμε ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἀπὸ κείνα πού ἐπιδιώκουμε. Ὁ ἔπαινος πρέπει νὰ εἶναι λίγο-πολὺ δικαιολογημένος, λογικὸς καὶ ὄχι ὑπερβολικὸς, γιατί ἄλλιῶς ὑπάρχει κίνδυνος νὰ τὸ πάρῃ ἀπάνω του τὸ παιδί. Μπορεῖ νάναί ἐπιεικὴς, ἐνθαρρυντικὸς,

ἀλλά δὲν πρέπει νὰ εἶναι χαριστικός. Ἐννοεῖται ὅτι στὰ πολὺ μικρὰ παιδιὰ ἢ τὰ δευτὰ οἱ ἔπαινοί μας μποροῦν νά νάναι ἀφθονώτεροι. Πρέπει ἐπίσης νά μαστε προσεκτικοί, ὅταν κάνουμε τὸν ἔπαινο τὴν ἴδια στιγμή πού μαλώνουμε ἢ τιμωροῦμε ἄλλον.

Καὶ ἡ συγχώρηση εἶναι ἠθικὴ ἀμοιβή, ὅταν δίνεται μὲ προσοχή καὶ σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις καὶ χαρακτῆρες. Ἐνα καλὸ, φιλότιμο παιδί πρέπει νὰ συγχωρεθῆ, ὅταν εἶναι πρώτη φορὰ πού ἔφταιξε ἢ σὲ ἄλλες εἰδικές περιπτώσεις.

Οἱ ὑλικές ἀμοιβές, ἕνα δῶρο π.χ., εἶναι ἀσύγκριτα κατώτερες ἀπὸ τίς ἠθικές ἀπὸ παιδαγωγικὴν ἀποψη, ἀλλὰ εἶναι κι' αὐτὲς ἀπαραίτητες. Χρειάζεται ὅμως μεγάλη προσοχή. Ἡ ὑλικὴ ἀμοιβὴ δὲν πρέπει νὰ δίνεται σὰν ὑπόσχεση ἀπὸ πρὶν, γιατί τότε χάνει τὴ σημασία της καὶ στὴ μικρὴν ἡλικία ἀκόμη. Νὰ δώσουμε στὸ παιδί ἕνα παιγνίδι, ἕνα βιβλίο, ἢ ὅ,τι ἄλλο γιὰ τὴν ἐπιμέλειά του ἢ γιὰ μιὰ καλὴ, ἐξαιρετικὴ πράξη του, τὸ δεχόμαστε· ἀλλὰ νὰ τοῦ τάζωμε μιὰν ἀμοιβὴ γιὰ νὰ κάμη κάποιο καθήκον του (νὰ μελετᾷ π.χ. τὰ μαθήματά του), ἢ νὰ κάμη μιὰ καλὴ πράξη, δὲν εἶναι σωστό.

Κι' ἐντούτοις σὲ μερικὰ παιδιὰ — βλέπετε ὅ,τι ταιριάζει στὸν ἕνα δὲν ἀποκλείεται νὰ βλάπτῃ τὸν ἄλλον «ὑπάρχουν ἄρρωστοι, λένε οἱ γιατροί, κι' ὄχι ἄρρώστιες» — σὲ μερικὰ μικρὰ ἰδίως παιδιὰ ἡ ἀμοιβὴ ἔχει εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα κι' ὅταν δίνεται ἀπὸ πρὶν ἢ ὑπόσχεση. Ἄν πρόκειται π.χ. γιὰ τεμπέλη, στὴν ἀρχὴ τὸν κάνουμε νὰ δουλέψῃ, γιὰ ν' ἀποκτήσῃ ἐκεῖνο πού τοῦ τάζαμε· ὕστερα ὅμως χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ συνηθίζει στὴ δουλειά, τὴν ἀγαπάει κι' ἀργότερα δὲν ἔχει πιά ἀνάγκη ἀπὸ ἀμοιβές. Ἐτσι καταντᾷ ν' ἀποτελῆ ἡ ὑπόσχεση τῆς ἀμοιβῆς ἕνα μέσο γιὰ ν' ἀσκήσωμε τὴ θέληση τοῦ παιδιοῦ καὶ νὰ τὸ βάλωμε ἄθελά του στὸν ἴσιο δρόμο. Τὸ ἴδιο μπορεῖ νὰ συμβῆ καὶ σὲ μεγαλύτερες ἀκόμη ἡλικίες, καὶ γιὰ τίς ἠθικές καὶ ὄχι μόνο γιὰ τίς ὑλικές ἀμοιβές.

Γενικὰ στίς ἀμοιβές δὲν πρέπει νά μαστε φειδωλοί, ὅταν μάλιστα εἶναι δικαιολογημένες, καλοζυγισμένες, ἀνάλογες μὲ τὴν περίσταση καὶ τὴν ἡλικία τῶν παιδιῶν. Ὅταν δὲν εἶναι δικαιολογημένες ἢ καλοζυγισμένες, ἢ ὅταν εἴμαστε σπάταλοι ἀπὸ ἐνθουσιασμό ἢ ἀπὸ ἄλλο λόγο, συχνὰ μετανιώνουμε.

ΑΣΧΟΛΙΕΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Και τώρα, ύστερα απ' αυτά που είδαμε γενικά για την άγωγή του σπιτιού, ας δούμε πώς περνάει τὸ παιδί στὸ σπίτι μὲ τοὺς γονεῖς.

Ἐνα μεγάλο μέρος τοῦ χρόνου ποὺ μένει τὸ παιδί στὸ σπίτι τοῦ παίρνει ὁ ὕπνος, τὸ φαγητό, ἡ καθαριότης καὶ ἡ μελέτη. Βέβαια τὰ ζητήματα τοῦ ὕπνου καὶ τοῦ φαγητοῦ εἶναι κυρίως ζητήματα ὑγιεινῆς καὶ διαιτητικῆς καὶ δὲν πρόκειται νὰ μᾶς ἀπασχολήσουν πολὺ. Θὰ μπορούσαν ὅμως ν' ἀναφερθοῦν μερικά μόνον σημεῖα, στὰ ὁποῖα οἱ γονεῖς θὰ πρέπει νὰ δίνουν τὴ σημασία ποὺ ἔχουν καὶ ποὺ συντελοῦν κι' αὐτά, ὅπως καὶ κάθε ἄλλη λεπτομέρεια τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ, στὸ κανονικό, ἄρμονικό μεγάλωμά του.

Σχετικὰ μὲ τὸν ὕπνο, ποὺ εἶναι πολὺτιμη τροφή γιὰ τὸ παιδί, ὅπως καὶ γιὰ κάθε ζωντανὸν ὄργανισμό, πρέπει πρῶτα νὰ μὴν ξεχνοῦμε ὅτι κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἐπιστῆμη τὰ νήπια τῶν 3-6 χρόνων χρειάζονται 11-12 ὥρες τὴν ἡμέρα ὕπνο· τὰ παιδιά τῶν 7-12 χρόνων (τοῦ Δημοτικοῦ) 9-10 ὥρες· καὶ τῶν 13-18 χρόνων (τοῦ Γυμνασίου) 8-9 ὥρες. Ἐπομένως ἡ φροντίδα μας θὰ εἶναι νὰ πλαγιάσουν τὸ παιδιὰ τὸ βράδυ ἑνωρίς, γιὰ νὰ κοιμηθοῦν ὅσο χρειάζεται ἡ ἡλικία τους καὶ νὰ ξυπνήσουν στὴν ὥρα τους. Ὅταν τὸ παιδί δὲν κοιμηθῆ ἄρκετὰ ἤ, πολὺ χειρότερο, ἀν ξενυχτήσῃ, μαζί μας ἴσως, τότε εἶναι φυσικὸ καὶ τὴν ἄλλη μέρα νὰ εἶναι ταλαιπωρημένο καὶ νὰ μὴν μπορῆ νὰ ἐργασθῆ καὶ νὰ συγκεντρωθῆ, καὶ στὴν ὑγεία του νὰ ἔχῃ αὐτὸ κακὴν ἐπίδραση. Καὶ ἡ ἰατρικὴ ἐπιστῆμη ἐξάγει τὴν ἀξία τοῦ βραδινοῦ ὕπνου, ποὺ εἶναι ποιοτικὰ πολὺ ἀποτελεσματικώτερος ἀπὸ τὸν πρωινὸ καὶ τὸν μεσημβρινό. Ὅπως σημασία ἔχει ἀπὸ ὑγιεινὴν ἀποψη καὶ τὸ ὑγιεινὸ δωμάτιο καὶ ὁ κατάλληλος ρουχισμός.

Ἦστερα πρέπει νὰ δώσωμε μεγάλη σημασία στὸ βραδινὸ πλάγισμα. Δὲν εἶναι σωστὸ αὐτὸ ποὺ γίνεται ἀπὸ πολλοὺς γονεῖς

ν' αφήνουν μόνα τὰ παιδιά τους νὰ πᾶνε νὰ κοιμηθοῦν καὶ νὰ μὴν ἐνδιαφέρονται καθόλου γιὰ τὸν ὕπνο τους, ἰδίως τὰ μικρότερα παιδιά. Ἀντίθετα τονίζεται ἀπὸ γονεῖς ὅτι ἔχει πολὺ καλὰ ἀποτελέσματα γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν παιδιῶν ἡ καλὴ συνήθεια, κατὰ τὴν ὥρα αὐτῆ τῆς μονώσεώς τους, νὰ βρίσκεται κοντὰ τους ἡ μητέρα τους. Τότε δίνεται ἡ εὐκαιρία στὴ μητέρα νὰ γνωρίσει, καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη στιγμή τῆς ἡμέρας, ὠρισμένες σκέψεις κι' ἐπιθυμίες τοῦ παιδιοῦ τῆς, νὰ συνδεθῇ ψυχικὰ περισσότερο μαζί του καί, μὲ τὴν ψυχικὴ αὐτὴ προσέγγιση, νὰ ἐπιδράσῃ εὐεργετικὰ στὸ νοῦ καὶ στὴν ψυχὴ του.

Ζήτημα ὑγιεινῆς καὶ διαιτητικῆς εἶναι ἐπίσης καὶ τὸ ζήτημα τοῦ φαγητοῦ. Ὁμολογουμένως εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ τακτικὰ καὶ κάποτε τὰ πιὸ βασανιστικὰ μελήματα γιὰ τοὺς γονεῖς, καὶ ἰδίως τὴ μητέρα, τὸ «τί θὰ φᾶμε» κάθε μέρα, καθὼς καὶ τὸ ζήτημα τῆς ποιότητος, τῆς ποσότητος καὶ τῆς ποικιλίας τοῦ φαγητοῦ ὅλων κι' ὄχι μόνον τῶν παιδιῶν.

Ἰδιαίτερος γιὰ τὰ παιδιά θὰ προσέξουμε νὰ τρῶνε ἀρκετὰ, ἀλλὰ ὄχι υπερβολικὰ: νὰ μὴν τρῶνε βιαστικὰ καὶ νὰ συνηθίσουν νὰ τὰ τρῶνε ὅλα. Στὸ τελευταῖο αὐτὸ χρειάζεται κάποια τέχνη, οὕτως ὥστε νὰ μὴν προκαλέσωμε τὴν ἀντίδρασή τους, ποὺ κάποτε ἔχει ὀργανικὰ αἷτια, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴ θέλησή τους. Γενικὰ ὅταν τὸ παιδί δὲν ἔχη ὄρεξη γιὰ φαγητό, κάτι θὰ τοῦ συμβαίνει, καὶ αὐτὸ πρέπει νὰ ἐξακριβώσωμε.

Ἄς προσέξουμε ἐπίσης τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ νὰ μὴν κουβεντιάζουμε οἱ μεγάλοι γιὰ ζητήματα ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ βλάψουν τὰ παιδιά, ἢ νὰ συζητοῦμε συνεχῶς ζητήματα ποὺ δὲν τὰ ἐνδιαφέρουν. Ἀντίθετα μπορούμε νὰ βροῦμε εὐκαιρίες γιὰ νὰ κάνουμε μιὰν εὐχάριστη καὶ ἴσως χρήσιμη συζήτηση ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία καὶ τὰ πνευματικὰ ἐνδιαφέροντα τῶν παιδιῶν μας.

Ἄς ἀποφεύγουμε ἀκόμη νὰ κάνουμε συζήτηση γιὰ ἓνα ζήτημα ποὺ ξέρουμε ὅτι θὰ τὰ στενοχωρήσῃ, ἢ νὰ τὰ μαλώνουμε τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι θὰ τοὺς ἐπιτρέπουμε νὰ κάνουν στὸ τραπέζι ὅ,τι θέλουν. Ἀντιθέτως θὰ ἐπιμένουμε νὰ τρῶνε χωρὶς νὰ ἐνοχλοῦν τοὺς ἄλλους καὶ μὲ τοὺς καλοὺς τρόπους ποὺ ἔχουν μάθει. Ἄλλὰ γενικὰ ἡ ὥρα τοῦ φαγητοῦ, ποὺ θὰ μᾶς βρῇ

όλους συγκεντρωμένους γύρω στο τραπέζι, ἄς εἶναι ὦρα γαλήνης καὶ χαρᾶς.

Κι' ἀκόμη, ὅπως συμβαίνει καὶ μὲ ὅλες τὶς ἄλλες συνήθειες τοῦ παιδιοῦ, ὕπνο κ.λ., καὶ ἡ συνήθεια νὰ τρώῃ σὲ ὀρισμένες ὥρες — τουλάχιστον κατὰ κανόνα — εἶναι μιὰ συνήθεια ποὺ καὶ τὴν κανονικὴ λειτουργία τοῦ στομαχιοῦ του θὰ βοηθήσῃ καὶ τὴ θέλησή του θὰ δυναμώσῃ καὶ στὴν ὀργάνωσῃ καὶ τῆς δικῆς του ζωῆς καὶ τῆς οἰκογενείας του θὰ συντελέσῃ.

*Ἄν ὁ ὕπνος καὶ τὸ φαγητό εἶναι δύο τροφές ἀπαραίτητες γιὰ τὴν κανονικὴ ἀνάπτυξη τοῦ σώματος τοῦ παιδιοῦ, ἡ καθαριότης εἶναι συμπληρωματικὴ τροφή, ὄχι μόνον τοῦ σώματος ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς του. Γιατὶ τὸ παιδί, ποὺ ἀπὸ μικρὸ ἔχει συνηθίσει στὴν καθαριότητα τοῦ σώματός του, εἶναι πολὺ πιθανόν, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν καθαριότητα αὐτὴ καὶ στὶς σκέψεις καὶ τὶς πράξεις του. Λέμε «πολὺ πιθανόν», γιατί δὲν συμβαίνει δυστυχῶς σπάνια σωματικὰ («καθαροὶ») ἄνθρωποι νὰ μὴν κάνουν πάντα καὶ «καθαρές» πράξεις στὴ ζωὴ τους· ὅπως ὑπάρχουν καὶ οἱ ἀναγκαστικὰ ἴσως σωματικὰ ὄχι πολὺ καθαροί, ποὺ δὲν ἐννοοῦν ὅμως νὰ κηλιδώσουν τὴν ὑπόληψή τους μὲ ὄχι «καθαρές» πράξεις.

Ὅπως δὴποτε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἐπίδραση ποὺ μπορεῖ νάχῃ ἡ σωματικὴ καθαριότητα στὸ χαρακτῆρα τοῦ παιδιοῦ, ἐμεῖς πρέπει νὰ συμφιλιώνομε τὰ παιδιὰ μας μὲ τὸ νερὸ καὶ τὸ σαποῦνι ἀπὸ τὰ νηπιακὰ τους χρόνια καὶ νὰ προσπαθήσουμε μὲ πολλὴν ἐπιμονὴ καὶ τ ἔ χ ν η ν' ἀποκτήσουν τὴν καλὴ συνήθεια τῆς καθαριότητος, σὰν μιὰ φυσικὴ ἀνάγκη τοῦ σώματος, ποὺ εἶναι συγγρόνως καὶ «μισὴ ἀρχοντιά», κατὰ τὴ γνωστὴ χαρακτηριστικὴ λαϊκὴν ἔκφραση.

Θὰ τὰ συνηθίσουμε π.χ. νὰ πλένονται καθημερινῶς καλὰ, σ' ὅποιαδήποτε ἐποχὴ τοῦ ἔτους· νὰ πλένουν πάντα τὰ χέρια τους πρὶν ἀπὸ τὸ φαγητό· νὰ κάνουν τακτικὰ λουτρό καθαριότητος καὶ νὰ τὸ κάνουν μ' εὐχαρίστηση· ν' ἀλλάζουν τακτικὰ ἐσώρουχα· νὰ βουρτσίζουν καθημερινῶς τὰ δόντια τους· νάχουν πάντα στὴν τσέπη τὸ καθαρὸ μαντιλί τους κ.λ. Καὶ τὴν καθαριότητα αὐτὴ τοῦ σώματος θὰ τὴν ἐπεκτείνουμε, φυσικὰ, καὶ στὰ ρούχα τους καὶ γενικὰ σ' ὅλα τὰ πράγματά τους, ποὺ κανονικὰ πρέπει νὰ συνθέτουν

και να πλαισιώνουν ένα καθαρό, τακτικό, πολιτισμένο περιβάλλον.

Έν σχέσει όμως με τον ιματισμό τους πρέπει να μην ξεχνοῦμε ότι είναι φυσική ανάγκη για τα παιδιά να θέλουν να κινηθοῦν ἐλεύθερα και να παίξουν. Έπομένως δὲν εἶναι σωστὸ να μὴν τ' ἀφήνουμε να ζήσουν τὴ φυσική αὐτὴ ζωὴ, για να μὴ τσαλακώσουν ἢ για να μὴ λερώσουν τὰ ρούχα τους. Γι' αὐτὸ ὁ ιματισμὸς τῶν παιδιῶν, τουλάχιστον ὁ καθημερινός, ἄς εἶναι ἀπλός, φθηνός θὰ λέγαμε. "Ὅσο για τὰ μεγαλύτερα παιδιά, ἄς φροντίσωμε ὥστε ἡ ἐμφάνισή τους οὔτε ἀτημέλητη νὰ εἶναι, οὔτε πάλι, ὅπως συμβαίνει συχνότερα στὰ κορίτσια, νὰ δείχνη κοκεταρία. Ἡ ἀπλότης καὶ ἐν τὸν ντύσιμο εἶναι κάτι ποὺ συνιστᾶ ἐκεῖνον ποὺ ἔχει τὴν ἀρετὴ αὐτὴ: διότι ἀναμφιβόλως περὶ ἀρετῆς πρόκειται.

Ἡ κατ' οἶκον μελέτη εἶναι ἡ τετάρτη καθημερινὴ ἀπασχόλησις τῶν παιδιῶν ποὺ φοιτοῦν στὸ σχολεῖο. Κάθε μαθητὴς λίγο-πολύ κάτι ἔχει νὰ γράψῃ ἢ νὰ διαβάσῃ σπῆτι για τὴν ἄλλη μέρα: ὅσο κι' ἂν τὸ σύγχρονο σχολεῖο προσπαθεῖ νὰ μαθαίνουν τὰ παιδιά στὴν τάξη τὰ περισσότερα πράγματα. Πόσος χρόνος χρειάζεται για τὴ μελέτη, αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴν εὐκίνησια τοῦ παιδιοῦ στὸ μαλὸ καὶ στὸ χέρι, ἀπὸ τὴν προσοχὴ του στὸ μάθημα καὶ τὸν τρόπο διδασκαλίας: καθὼς κι' ἀπὸ τὴ διάθεσή του καὶ τὴ συνήθεια ποὺ ἀπέκτησε νὰ ἐργάζεται. Γενικὰ θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ότι για τὴ μελέτη τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου καὶ για ἕνα παιδιὸ ὁμαλό, μέσης ἰκανότητος, θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἀρκετὴ μιάμιση ὥρα για τὶς μικρὲς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ καὶ δύο για τὶς μεγαλύτερες. Για τὰ παιδιά τοῦ Γυμνασίου δυόμιση ἢ καὶ τρεῖς ὥρες πρέπει ν' ἀρκοῦν: κάποτε όμως τὰ μεγαλύτερα χρειάζονται περισσότερο χρόνο.

Σχετικὰ με τὸ πότε θὰ γίνῃ ἡ μελέτη, αὐτὸ θὰ ρυθμίζεται ἀπὸ τὸ πρόγραμμα τοῦ παιδιοῦ, ἂν ἔχῃ καὶ ἀπόγευμα σχολεῖο ἢ ὄχι, ἀπὸ τὶς εἰδικὲς συνθῆκες τῆς ζωῆς του καὶ τὴν ὑγεία του. Ἡ καταλληλότερη ὥρα εἶναι πρὶν ἀπὸ τὸ δεῖπνο, ὕστερα ἀπὸ λίγη ξεκούραση καὶ λίγο παιγνίδι, ἢ ἐνδεχομένως καὶ κανέναν περίπατο. Κανονικὰ δὲν συνιστᾶται νὰ γίνεταί μελέτη μετὰ τὸ βραδινὸ φαγητό: οὔτε τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωί, κυρίως για νὰ μὴν πλαγιάζουν τὰ φιλότιμα παιδιά με τὴν ἔγνοια τῆς μελέτης. Τὸ πρωὶ μποροῦν νὰ κάνουν, ἂν θέλουν, μιὰ μικρὴ ἐπανάληψη.

‘Οπωσδήποτε είναι ανάγκη για όλα τα παιδιά, μικρά και μεγάλα, να υπάρχουν ώ ρ ι σ μ έ ν ε ς ώρες μελέτης και τις ώρες αυτές να τις σεβόμαστε. Είναι κι’ αυτό μια αξιολόγη βοήθεια που μπορούν να προσφέρουν οι γονείς και μια καλή προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα τής μελέτης τών παιδιών τους.

Μπορεί, βέβαια, το παιδί, π ρ έ π ε ι όχι μπορεί, να κάνει κατά την ώρα τής μελέτης του ένα-δυο διαλείμματα, για να ξεκουραστή. “Όταν όμως ανταλλάσση τή μελέτη πότε με τὸ παιγνίδι, πότε με τὸ ραδιόφωνο, πότε με τὸ τηλέφωνο και πότε με τις κουβέντες και άλλες τέτοιες «άσχολίες», είναι φυσικὸ νὰ μὴ μπορῆ νὰ συγκεντρωθῆ και ν’ ἀποδώσῃ, και νὰ χάνῃ ἄδικα τὸν καιρὸ του. Γι’ αὐτὸ ἄς ἐπιμένουμε νὰ δίδεται στὴν ὥρα τῆς κατ’ οἶκον μελέτης τῶν παιδιῶν μας μιὰ κάποια σοβαρότητα, ἢ σοβαρότητα με τὴν ὁποία πρέπει νὰ γίνεται κάθε ἐργασία· κι’ ἄς μὴν τοὺς ἐπιτρέπωμε, ὅσο μεγάλοι κι’ ἂν εἶναι, νὰ χάνουν με ὅποιονδῆποτε τρόπο τὴν ὥρα τῆς μελέτης.

Ἄν τὸ παιδί ἔχῃ χωριστὸ δωμάτιο και μπορῆ ἐκεῖ νὰ κάνῃ ἥσυχο τὴ μελέτη του, τόσο τὸ καλύτερο. Ἄλλ’ ἂν αὐτὸ δὲν ὑπάρχῃ, ἄς τοῦ ὀρίσωμε ἕνα μέρος κατάλληλο κι’ ἄς φροντίσωμε νὰ μὴ ἐνοχλῆται ἐκεῖ. Ἐννοεῖται ὅτι στὸ μέρος ὅπου μελετοῦν τὰ παιδιὰ θὰ ἔχουν ὅλα ὅσα χρειάζονται, ἔτσι πὺ νὰ μὴ διακόπτουν τὴ μελέτη τους πότε για τὸ ἕνα και πότε για τὸ ἄλλο. Τί τοὺς χρειάζεται κάθε φορὰ και τί ἔχουν νὰ μελετήσουν ἢ νὰ γράψουν και πῶς θὰ ἐργασθοῦν, γι’ αὐτὰ θὰ συμβουλευόμαστε πάντα τὸ πρόγραμμα τῆς τάξεως και τὸ πρόχειρό τους, παράλληλα με τις ὁδηγίες πὺ τοὺς δίδονται στὸ σχολεῖο.

Θὰ σᾶς ἐνδιέφερε ἴσως νὰ ξέρετε ὅτι ἀπὸ τις γενικὲς ὁδηγίες πὺ δίδονται στὰ παιδιὰ εἶναι π.χ.: ὅταν δὲν ἔχουν πολλὴ μελέτη, νὰ διαβάζουν κάτι για μιὰν ἄλλη μέρα πὺ ἔχει βαρύτερο πρόγραμμα, ἢ νὰ κάνουν ἐπαναλήψεις. “Όση φροντίδα κι’ ἂν παίρνη ἕνα σχολεῖο για τὴ σύνθεση τοῦ προγράμματος, δὲν εἶναι πάντα εὔκολο νὰ ἐπιτυγχάνεται ἰσόχρονη μελέτη για ὅλες τις ἡμέρες.

Θέλουμε ἐπίσης νὰ μὴ μαθαίνουν μηχανικὰ, ἀλλὰ νὰ καταλαβαίνουν ὅ,τι διαβάζουν, γιατί μόνον ὅ,τι καταλαβαίνουμε γίνεται κτῆμα μας. Θέλουμε ἀκόμη νὰ ἐργάζονται τὰ παιδιὰ μὺνα τους, χωρὶς κανενὸς τῆ βοήθεια. Κι’ ἂν δίνεται κάποια βοήθεια, νὰ εἶναι

πάρα πολύ μετρημένη και ήρεμη, χωρίς νεύρα και άτυπομονησίες, όποτε μπορεί να λείπη. Μια μητέρα μου έλεγε πριν από λίγες μέρες ότι με την παρακολούθηση της μελέτης του παιδιού της άρχισε να περνάει για δεύτερη φορά τις τάξεις του σχολείου. Και, κατά την όμολογία της, βρίσκει στη δεύτερη αυτή φοίτηση κι' ευχαρίστηση και ωφέλεια πολλή.

Τό ζήτημα όμως είναι: βοηθούμε τά παιδιά, έτσι ώστε να μη μελετούμε έ με ε ι ς αντί γι' αυτά και να μη χάνουν τις ευκαιρίες ν' αντιμετωπίζουν μ ό ν α τ ο υ ς τις δυσκολίες που θά τους παρυσιαστούν κ α ι σ τή μελέτη τους; Πιθανόν χωρίς τή βοήθειά μας να κάνουν λάθη, αλλά τότε υπάρχει ή δυνατότης να τους κάνουμε να προσέξουν τά λάθη τους και να διδαχθούν. Και είναι γνωστόν ότι τών άλλων τά λάθη — τά παθήματα — δέ γίνονται πάντοτε και για μās μαθήματα. Τό σημείο αυτό πρέπει να τό προσέξουμε κι' όταν συμβαίνει νάχουμε στό παιδί μας προγυμναστή. 'Ο καλός προγυμναστής δέν δίνει έτοιμη τήν έργασία στό μαθητή του και δέν του στερεϊ τή δυνατότητα ν' αύτενεργήση. 'Αλλιώς του κάνει κακό αντί για καλό.

"Αν στό χρόνο που απαιτείται για τόν ύπνο, τό φαγητό και τήν καθαριότητα (τις 12 περίπου ώρες τήν ήμέρα) προσθέσουμε και τις δύο ή τρεις ώρες μελέτης κι' ακόμη άλλες 7 ώρες για τά μαθήματα και τό «πήγαιν' έλα» στό σχολείο, μās γίνονται 22 ώρες τό είκοσιτετράωρο. Έπομένως κατά τά απογεύματα τών σχολικών ήμερών μένον κατά μέσον όρον δύο-τρεις ώρες τήν ήμέρα έλεύθερες για τά μεγαλύτερα παιδιά: για τά μικρά παιδιά περισσότερες κι' ακόμη περισσότερες για τά νήπια.

Κατά τις Κυριακές, τις γιορτές και τις διακοπές, τά παιδιά έχουν περίπου τή μισή μέρα έλεύθερη. Και οι μέρες σχολικής άργίας είναι τό χρόνο ακριβώς οι μισές. "Αν λοιπόν υπολογίσουμε όλες αυτές τις ώρες του έλεύθερου καιρού τους, θά βρούμε ότι από τις ώρες όλης της χρονιάς, που είναι ακριβώς (365×24) 8760, οι δύομιση χιλιάδες περίπου είναι έλεύθερες. Είναι δηλαδή ώρες, κατά τις όποιες τά παιδιά δέν έχουν σχολείο ή μελέτη, δέν κοιμούνται, δέν είναι στό φαγητό, δέν ασχολούνται με τήν τακτική καθαριότητά τους. Και οι έλεύθερες αυτές ώρες του σπιτιού είναι ακρι-

βῶς διπλάσιες ἀπὸ τὶς ὥρες τοῦ σχολείου. Ἐνῶ δηλαδὴ στὸ σχολεῖο ἀπασχολοῦνται 7 ὥρες περίπου τὴν ἡμέρα κατὰ τὶς 185 ἐργασίμες ἡμέρες τὸ χρόνο, στὸ σπίτι κατ' ἀναλογία ἔχουν 7 ὥρες ἐλεύθερες τὴν ἡμέρα καὶ ἵ γιὰ τὶς 365 ἡμέρες τοῦ χρόνου (στὰ πολὺ μικρὰ παιδιὰ φθάνουν τὶς 12 οἱ ἐλεύθερες ὥρες).

Ὁ καθένας μπορεῖ νὰ φαντασθῇ πόσα πράγματα μποροῦμε νὰ ἐπιτύχωμε γιὰ τὰ παιδιὰ μας, ἂν χρησιμοποιήσουν τὸν καιρὸ αὐτὸ μὲ τὸν καλῦτερο τρόπο. Ἀλλὰ ἄς δοῦμε τί κάνουν, ἢ μᾶλλον τί μποροῦν νὰ κάνουν τὰ παιδιὰ κατὰ τὶς ὥρες αὐτές, οὕτως ὥστε νὰ μὴ «σκοτώνουν» τὸν καιρὸ τους.

Μέσα στὸ σπίτι πρῶτα. Μποροῦν κάλλιστα ν' ἀσχολοῦνται μὲ **δουλειές τοῦ σπιτιοῦ**. Ὅχι μόνον στὴν τακτοποίηση τῶν δικῶν τους πραγμάτων καὶ ὑποθέσεων, κάτι στὸ ὁποῖο πρέπει νὰ ἐπιμένομε πολὺ, ἀλλὰ καὶ γενικὰ σὲ ζητήματα τοῦ σπιτιοῦ ποὺ ἐνδιαφέρουν ὅλην τὴν οἰκογένεια. Αὐτὸ συχνὰ τὸ κάνουν μ' εὐχαρίστηση καὶ προθυμία τὰ παιδιὰ. Ἀρκεῖ νὰ μὴν τὸ παρακάνουμε καὶ νὰ τὸ ζητοῦμε πάντα μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο καὶ στὸν κατάλληλο χρόνο.

Τὸ νὰ μὴ θέλωμε ἐμεῖς νὰ μᾶς βοηθήσῃ τὸ παιδί στὸ σπίτι, ἐπειδὴ ἴσως δὲν μᾶς λείπει τὸ κατάλληλο προσωπικό, εἶναι ἓνα μέτρο ποὺ ἀφαιρεῖ ἀπὸ τὰ παιδιὰ τὴ δυνατότητα ν' ἀναλάβουν ὀρισμένες εὐθῦνες καὶ νὰ ἐκδηλωθοῦν, πράγματα ποὺ εἶναι πολύτιμα καὶ γι' αὐτοὺς καὶ γιὰ μᾶς, ποὺ θέλουμε νὰ γνωρίσωμε τὶς ικανότητες ποὺ μᾶς κρύβουν καὶ τὴν κλίση τους. Τοὺς στεροῦμε ἐπίσης τὴν εὐκαιρία νὰ κάνουν κι' αὐτὰ κάτι γιὰ τὴν οἰκογένεια καὶ νὰ συνηθίσουν σὲ μιὰ κοινωνικὴ ζωή.

Οἱ ἴδιοι λόγοι συνηγοροῦν καὶ στὸ ἄλλο ποὺ κάνουν μερικοὶ γονεῖς, νὰ παίρνουν τὰ παιδιὰ, ὅταν κάπως μεγαλώσουν, στὴ δουλειά τους καὶ νὰ τ' ἀπασχολοῦν ἐκεῖ μὲ λίγο-πολὺ ἐλαφριές δουλειές τοῦ ἐπαγγέλματός τους. Ἔτσι «γιὰ νὰ συνηθίσουν» καὶ γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν ἴσως τὴν κλίση τους κι' ἀκόμη ἂν εἶναι κατάλληλα νὰ συνεχίσουν τὴ δική τους δουλειά.

Ἰστέρα **οἱ χειρωνακτικὲς ἐργασίες** εἶναι γιὰ πολλὰ παιδιὰ πολὺ εὐχάριστες ἀσχολίες καὶ ποικίλλουν ἀνάλογα μὲ τὴν κλίση καὶ τὴν ἰδιοσυγκρασία κάθε παιδιοῦ. Ἄλλος ἀσχολεῖται μὲ ζυ-

λουργικές εργασίες, άλλος με ηλεκτρικές συσκευές ή άλλες μηχανές, άλλος με κηπουρικές φροντίδες, άλλος με την περιποίηση ζώων και άλλος, ιδίως τα κορίτσια, με τα οικιακά. "Ας ενθαρρύνουμε όσο μπορούμε τα παιδιά στις ασχολίες αυτές. "Ας προσέχουμε μόνο να μην είναι επικίνδυνες και να τα καθιστούμε εγκαίρως προσεκτικά, για να μην τους συμβή κανένα σοβαρό ατύχημα.

Ἐνάλογης ἀξίας εἶναι καὶ οἱ χειροτεχνικὲς ἐργασίες με πηλό, με χρώματα, με κύβους, με ἄμμο, κ.λ. ἐργασίες-παιγνίδια πού εἶναι κατάλληλες γιὰ μικρότερα παιδιά, καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ συλλογὲς πού καταρτίζουν τὰ μεγαλύτερα παιδιά καὶ πού εἶναι ἀξιόσυστατες. Συλλογὲς γραμματοσήμων, εἰκόνων, φυτῶν, ἐντόμων, λουλουδιῶν, νομισμάτων κ.λ.

Μιά ἀπὸ τὶς συνηθισμένες καὶ τὶς πιὸ ἀγαπητὲς ἀσχολίες τῶν παιδιῶν κατὰ τὶς ἐλεύθερες ὥρες τους εἶναι τὸ βιβλίον, τὸ ἐλεύθερο ἀνάγνωσμα. Εἶναι μερικὰ παιδιά πού κυριολεκτικῶς ρουφοῦν τὰ βιβλία. Τὰ παραμύθια καὶ τὶς ἱστορίες, ὅταν εἶναι μικρά, τὰ μυθιστορήματα καὶ τὰ σοβαρώτερα βιβλία, ὅταν εἶναι μεγαλύτερα. Μόνον πού πολλοί, με τὴ βιασύνη τους, διαβάζουν ἀρκετὰ ἐπιτόλαια κι' ἔτσι ἀπὸ τὰ βιβλία πολὺ λίγα τους μένουν.

Ὅπως ἀντιλαμβάνεσθε, εἶναι νὰ προσέχουμε πολὺ στὴν ἐκλογή τῶν βιβλίων πού δίνουμε ἢ δίνουν ἄλλοι στὰ παιδιά μας. "Ἐνα βιβλίον ἀκατάλληλον γιὰ τὴν ἡλικία τοῦ παιδιοῦ μπορεῖ νὰ τὸ βλάψῃ ἀνυπολόγιστα. Γι' αὐτὸ ἄς προσπαθοῦμε νὰχοῦμε προσωπικὴν ἀντίληψη ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῶν βιβλίων πού πρόκειται νὰ διαβάσουν τὰ παιδιά μας, ἢ ἄς ρωτοῦμε πρόσωπα πού εἶναι εἰς θέσιν νὰ ξέρουν καὶ πού ἐκτιμοῦμε τὴ γνώμη τους.

Μὲ σταθερότητα καὶ τέχνη δὲν θὰ ἐπιτρέψωμε νὰ διαβάσῃ τὸ παιδί μας ἕνα βιβλίον ἀκατόλληλον, ἢ θὰ τὸ φυλάξωμε νὰ τὸ διαβάσῃ ἀργότερα, σὲ μεγαλύτερη ἡλικία. Πρέπει δηλαδὴ νὰ δώσωμε μεγάλη προσοχὴ προκειμένου ν' ἀπαγορεύσωμε τὴν ἀνάγνωσθιν ἐνὸς βιβλίου, καθὼς ἐπίσης ὅταν τύχῃ νὰ ἰδοῦμε τὸ παιδί νὰ διαβάξῃ ἕνα ἀκατάλληλον βιβλίον. Χρειάζεται καὶ στὶς δύο περιπτώσεις κατάλληλος χειρισμὸς, γιὰ νὰ διαφωτίσωμε τὰ παιδιά, χωρὶς νὰ τὰ ἐξωθήσωμε στὸ ἀπηγορευμένο.

Μια άλλη πνευματική απασχόληση τῶν παιδιῶν κατὰ τις ἐλεύθερες ὥρες εἶναι **τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα**: ξένες γλῶσσες, μουσική, ρυθμική, καλές τέχνες. Μερικά ἀπ' αὐτὰ τὰ ζητοῦν μόνα τους τὰ παιδιά, γιατί τοὺς τραβάει τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο κι' ἔχουν πραγματικὴν κλίση σ' αὐτά. "Ἄν οἱ ἐπιθυμίες τους εἶναι πραγματικὰ ζωηρὲς καὶ δικαιολογημένες, μπορούμε νὰ δοκιμάσωμε ἄρκεϊ οἱ δοκιμὲς αὐτὲς νὰ μὴ γίνωνται εἰς βάρος τῆς υγείας τους καὶ νὰ μὴν εἶναι ἀνώτερες ἀπὸ τις δυνάμεις μας ἢ τις γενικώτερες συνθήκες τῆς ζωῆς μας." Ἄλλα πάλι ζητοῦμε ἐμεῖς ἀπὸ τὰ παιδιά. Μὲ τὴν κοινωνικὴ μας πεῖρα π.χ. ἔχουμε διαπιστώσει πόσο χρειάζονται οἱ ξένες γλῶσσες στὴν ἐποχὴ μας καὶ βιαζόμαστε νὰ μάθουν μιὰ-δυὸ ὅσο πιὸ γρήγορα μπορούν.

Πιθανὸν νὰ εἶναι ὑπερβολικὴ ἡ ἀξίωσις μερικῶν παιδαγωγῶν νὰ μὴ δέχονται ξένες γλῶσσες πρὶν ἀπὸ τὰ 12 ἢ καὶ τὰ 10 χρόνια. Ἄλλ' ἂν ἀρχίζουν πρὶν ἀπὸ τὰ 10 χρόνια, ἄς φροντίσωμε κατὰ τὴν ἡλικία αὐτὴ νὰ μαθαίνουν νὰ μιλοῦν στὴν ξένη γλῶσσα κι' ὄχι καὶ νὰ τὴ γράφουν, γιὰ νὰ μὴν ἐπιτείνουμε τὴ σύγχυση στὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν σχετικὰ μὲ τὴ γραφὴ καὶ τὴν ὀρθογραφία.

Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἰδιαίτερα μαθήματα παίρνουν ὠρισμένες ὥρες. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ προσέξωμε ἂν μπορούν νὰ σηκώσουν ἄνετα τὴν ἐπὶ πλέον αὐτὴ ἐργασία χωρὶς τὸν κίνδυνο νὰ πάθῃ ἡ υγεία τους, ὅποτε θὰ πᾶνε ὅλα χαμένα. Ὑπάρχουν πολλὰ παιδιά πού, εἴτε γιατί εἶναι πολὺ φιλότιμα κι' εὐαίσθητα, εἴτε ἀπὸ μιὰν κάποιαν ἀνεπάρκειαν, εἴτε γιατί δὲν ἔχουν σύστημα στὴ μελέτη τους, εἴτε γι' ἄλλους εἰδικώτερους λόγους, καὶ μὲ μόνη τὴ μελέτη τῶν μαθημάτων τοῦ σχολείου ἀσχολοῦνται τόσο, ὥστε νὰ τοὺς μὲνη ἐλάχιστη ὥρα ἐλεύθερη, γιὰ λίγο παιγνίδι ἢ λίγη ξεκούραση.

Στὴν κατηγορίαν τῶν ἰδιαιτέρων μαθημάτων περιλαμβάνεται καὶ ἡ φοίτηση τῶν μεγάλων παιδιῶν τοῦ Γυμνασίου, συνήθως τῶν τελειοφοίτων καὶ προτελειοφοίτων ἐν τῶν φροντιστηρίων. Δὲν εἶναι σπάνιες οἱ περιπτώσεις νέων πού ἔπαθαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴ ἀπὸ ὑπερκόπωσης. Ἀκριβῶς γιατί στὴν κανονικὴ μελέτη τοῦ σχολείου ἔπεσε μεγάλο καὶ τὸ βάρος τῆς δουλειᾶς τοῦ φροντιστηρίου.

Ἄλλὰ τὸ παιγνίδι εἶναι ἡ κυριώτερη απασχόληση τοῦ παιδιοῦ στὸ σπίτι κατὰ τις ἐλεύθερες ὥρες, ἂν ἐννοεῖται ἔχῃ τὴν ὀλι-

γάρκεια να περιορίζεται μόνο στις ελεύθερες ώρες. Δεν είναι ανάγκη να εξαρτηθεί ιδιαίτερος ή σημασία που έχει το παιχνίδι για τα παιδιά, μικρά και μεγάλα. Το παιχνίδι είναι το κυριώτερο χαρακτηριστικό στοιχείο της ζωής του παιδιού· ο άχωριστος σύντροφός του. Πολύ δικαιολογημένα στη γλώσσα μας ή λέξις «παίζω» βγήκε από το «παιδί».

Όταν ένα παιδί αποφεύγει το παιχνίδι, πρέπει κάτι να του συμβαίνει και είναι ανάγκη να εξακριβώσουμε την αιτία και να την καταπολεμήσουμε. Δεν θα κοπιάσουμε καθόλου να κάνουμε ένα φυσιολογικό παιδί να παίξει. Η φύσις του το τραβάει στο παιχνίδι, που δίνει τη χαρά και το γέλιο στα παιδιά. Και μόνο στα παιδιά; Αλλά το παιχνίδι δεν διασκεδάζει μόνο. Τροχίζει το νοῦ και την ψυχή, όταν παίζεται όπως πρέπει· δίνει ζωή και στα παιδιά που φαίνονται ασθενικά· λογικεύει· ενθαρρύνει· δίνει τις απαραίτητες ευκαιρίες για ν' αποκτήσει κανείς συνείδηση τῶν ικανοτήτων του, το «γνώθι σαυτόν».

Σ' ἐμᾶς τοὺς μεγάλους, δασκάλους και γονεῖς, δίνει τὴν εὐκαιρία ὅσο τίποτε ἄλλο νὰ γνωρίσωμε τὸ χαρακτήρα τοῦ παιδιοῦ και νὰ τὸν κατευθύνωμε ἀνάλογα. Στὸ παιχνίδι ποὺ παίζει ἓνα παιδί μ' ἓνα φίλο του ἢ, ἀκόμη πιὸ πολὺ, στὸ ὀμαδικὸ παιχνίδι θὰ δοῦμε ἂν πειθαρχῆ στους γενικοὺς κανόνες τοῦ παιγνιδιοῦ· ἂν συνεργάζεται μετ' ἄλλα παιδιά ἢ παίζει ἀτομικὸ παιχνίδι· ἂν στὴν προσπάθειά του αὐτὴ παίζει κανονικά και τίμια· ἂν δὲν χάνη τὴν ψυχραιμία του και τὸ θάρρος του, ὅταν δὲν κερδίζει αὐτὸς ἢ ἡ ὀμάδα του, ἀλλὰ ἐπιμένη και προσπαθῆ ὡς τὸ τέλος· ἂν φέρεται μ' εὐγένεια στὸν ἀντίπαλό του κι' ὅταν ἀκόμα τύχη ν' ἀδικηθῆ, ἢ νὰ χάσῃ· ἂν προσπαθῆ νὰ ρίχνη τὸ λάθος σὲ ἄλλους ἢ στὸν διαιτητὴ κ.λ.· ἂν ἀναγνωρίζη τὸ σφάλμα του και τὴν ἀξία και τὴν ὑπεροχὴ τοῦ ἀντιπάλου του· ἂν προσπαθῆ νὰ διορθώσῃ τὰ σφάλματά του· ἂν θυμῶνῃ ὅταν χάνη και τόσα «ἄν». «Ὅλα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ προσέχωμε ἐμεῖς οἱ μεγάλοι και νὰ δίνουμε σὲ κάθε τέτοια ἐκδήλωσιν τὴν ἀξία ποὺ ἔχει.

Ὅπως δὴποτε, ἐφόσον τὸ παιχνίδι εἶναι μιὰ ἀνάγκη γιὰ τὸ παιδί, πρέπει νὰ κάνωμε ὅ,τι μποροῦμε, ὄχι μόνο γιὰ νὰ μὴ δεσμεύωμε τὴν τάση αὐτὴ τῶν παιδιῶν γιὰ τὸ παιχνίδι, ἀλλὰ και νὰ τὴν ἐνθαρρύνωμε, ἢ τουλάχιστον νὰ τὴ βοηθοῦμε νὰ ἐκδηλωθῆ ἄνετα. Και

μπορούμε να τὰ βοηθήσουμε πρώτα με τὸ νὰ τοὺς δίνουμε τὰ κατάλληλα παιγνίδια. Καὶ ὑπάρχουν πολλῶν εἰδῶν: παιγνίδια ἀτομικὰ καὶ ὁμαδικὰ, με δύο ἢ περισσότερα πρόσωπα· τοῦ ὑπαίθρου καὶ τοῦ δωματίου καὶ τοῦ τραπεζιοῦ· γιὰ μικροὺς καὶ μεγάλους, γι' ἀγόρια καὶ κορίτσια· φθινὰ καὶ ἀκριβὰ. Ἀπ' αὐτὰ, καὶ ἀνάλογα πάντα με τὶς συνθήκες, τὴν ἐποχὴ κ.λ., θὰ διαλέγουμε τὰ παιγνίδια ποὺ εἶναι κατάλληλα καὶ γενικὰ καὶ εἰδικώτερα γιὰ τὴν ἰδιοσυγκρασία τοῦ κάθε παιδιοῦ καὶ θ' ἀποφεύγουμε τὰ παιγνίδια ποὺ εἶναι ἐπικίνδυνα, εἴτε στὸ σῶμα τους εἴτε στὴν ψυχὴ τους. Στὰ τελευταῖα αὐτὰ περιλαμβάνονται καὶ τὰ τυχερὰ παιγνίδια. Μόνο ἂς λαβαίναμε τὸν κόπο νὰ δείχνουμε στὰ παιδιά πῶς ἀκριβῶς παίζεται κάθε νέο γι' αὐτοὺς παιγνίδι, γιὰ νὰ τὸ παίζουν σωστὰ καὶ καλά. Κάποτε ὑπάρχει ἡ τάσις μερικῶν παιδιῶν νὰ τὸ ψευτίζουν, ὅταν τὸ ψεύτισμα αὐτὸ κἀνῆ τὸ παιγνίδι εὐκολώτερο ἀπὸ τὸ κανονικόν.

Ἦστερα ἂς τοὺς ἐξασφαλίσουμε, ἢ τουλάχιστον ἂς τοὺς ὑποδείξουμε, τὸν κατάλληλο χῶρο νὰ παίζουν. Βέβαια ἓνα νήπιο μπορεῖ νὰ παίξῃ ὠραιότατα με τὴν πλαστιλίνη του ἢ τοὺς κύβους του, καθὼς καὶ δύο μεγαλύτερα παιδιά μποροῦν ὠραιότατα νὰ παίζουν ἤσυχα τὸ σκάκι τους. Ἀλλὰ τὰ παιδιά αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη συνήθως νὰ κινηθοῦν, νὰ τρέξουν. Εἶναι φυσικὸ λοιπὸν νὰ μᾶς ἐνοχλοῦν με τὸ θόρυβο ποὺ κάνουν μέσα στὸ σπίτι· καὶ τότε νευριάζουμε κι' ἀρχίζουν τὰ μαλώματα καὶ οἱ τιμωρίες.

Βέβαια κι' ἐμεῖς, με τὴν κούραση ποὺ ἔχουμε κάποτε ἢ τὶς σκοτοῦρες μας, ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ ἤσυχία καὶ ἡρεμία. Καὶ πρέπει νὰ μάθουν τὰ παιδιά μας νὰ σέβωνται τὴν ἤσυχία μας, καθὼς καὶ τῶν γειτόνων, γενικὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὴν ἤσυχία. Καὶ δὲν θὰ τοὺς ἐπιτρέπουμε νὰ παίζουν σὲ ὧρες ἀκατάλληλες. Ἀλλὰ ὅσῃν ἀνάγκη ἔχουμε ἐμεῖς ἀπὸ τὴν ἤσυχία μας, ἄλλη τόσῃν ἀνάγκη ἔχουν τὰ παιδιά ἀπὸ τὴν ἀνησυχία τους. Πρέπει λοιπὸν νὰ βρεθῆ κάποιος τρόπος νὰ παίζουν καὶ νὰ ξεθυμάνουν, γιὰτὶ ἀλλιῶς τὰ μαλώματα καὶ οἱ στενοχώριες δὲ θὰ λείψουν καὶ συνεχῶς θὰ μᾶς βρίσκουν ἀντιμέτωπους στὸ παιγνίδι τους καὶ θὰ νομίζουν ὅτι δὲ θέλουμε νὰ παίζουν, ἐνῶ πρέπει ἴσα-ἴσα νὰ τοὺς δώσουμε νὰ καταλάβουν ὅτι ἡ χαρὰ τοῦ παιγνιδιοῦ τους εἶναι καὶ δική μας χαρὰ. Ἀρκεῖ μόνο τὸ παιγνίδι νὰ γίνεταί μέσα στὰ ὄρια τοῦ

τόπου και τοῦ χρόνου πού κάθε φορά ἔχουν στή διάθεσή τους.

Βέβαια, ἂν τὸ σπίτι ἔχη κῆπο, αὐλή, ἢ εἶναι ἐξοχικό, τὸ πρόβλημα τῆς κινήσεως τῶν παιδιῶν λύεται. "Ἄν ὄχι, κατ' ἀνάγκη τὰ παιδιά, ἰδίως τ' ἀγόρια, ξεχύνονται στὸ δρόμο, στὸ γειτονικό οἰκόπεδο ἢ στή γειτονική πλατεῖα. Κι' ἐκεῖ βρίσκουν κι' ἄλλα παιδιά καὶ παίζου. Τότε πρέπει νὰ λάβουμε κάποια φροντίδα γιὰ νὰ γνωρίσουμε τοὺς συμπαῖκτες καὶ φίλους τῶν παιδιῶν μας." Ἄλλως τε τοὺς φίλους των θὰ τοὺς προσέχωμε πάντοτε, γιὰ νὰ μὴν ἔχουν ἐπάνω τους κάποια κακὴν ἐπίδραση στή φρασεολογία, τοὺς τρόπους καὶ τὰ καμώματα, στὶς σκέψεις καὶ τὸ χαρακτήρα τους.

Μερικοὶ γονεῖς στέλνουν τὰ παιδιά τους σὲ παιδικὲς ὀργανώσεις, ὅπως εἶναι π.χ. οἱ πρόσκοποι καὶ οἱ προσκοτίνες, κι' ἐκεῖ περνοῦν τὶς Κυριακὲς καὶ ἄλλες ἐλεύθερες ὥρες καὶ ἡμέρες. Βέβαια ἰδρύματα μὲ τὴν παράδοση καὶ τὴν ὀργάνωση τοῦ προσκοπισμοῦ εἶναι ἀξιοσύστατα καὶ τὰ παιδιά πρέπει νὰ βρίσκουν στὴν προσκοπικὴ λέσχη καὶ χαρὰ καὶ ὠφέλεια. Ἄρκει τὰ στελέχη τῶν διαφορῶν ομάδων νὰ εἶναι καλὰ καὶ ἄξια, γιὰ νὰ μποροῦν, ὄχι μόνο νὰ θέτουν σὲ καλὴν ἐφαρμογὴ τὶς γενικὲς κατευθύνσεις τοῦ Σώματος, ἀλλὰ καὶ νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ παρακολουθοῦν καὶ νὰ κινοῦν τὰ παιδιά παιδαγωγικά, κάτι πού δυστυχῶς δὲ συμβαίνει πάντοτε.

Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὶς ἐλάχιστες δυστυχῶς παιδικὲς ὀργανώσεις πού ὑπάρχουν ἀκόμη, θρησκευτικὲς καὶ ἀθλητικὲς, ἢ πού μποροῦν νὰ δημιουργηθοῦν εἰς τὸ μέλλον καὶ ἰδιαιτέρως νὰ προσθέσωμε τὴν ἀνάγκη τοῦ τακτικοῦ ἐκκλησιασμοῦ τῶν παιδιῶν.

Ἡ ζωὴ τοῦ ὑπαίθρου εἶναι ἡ πιὸ χρήσιμη ἀπὸ κάθε ἀποψη καὶ συγχρόνως ἡ πιὸ εὐχάριστη συμπλήρωση τοῦ ἐλεύθερου καιροῦ τῶν παιδιῶν. Οἱ περίπατοι, οἱ μικρὲς καὶ μεγάλες ἐκδρομὲς, οἱ κατασκηνώσεις κοντὰ στὴ θάλασσα ἢ ἀπάνω στὸ βουνό, τὰ μπάνια, τὰ ταξίδια, ὅλα αὐτὰ δὲν ὠφελοῦν μόνο τὴν ὑγεία τοῦ παιδιοῦ, ἀλλὰ καὶ συντελοῦν εἰς τὸ νὰ πλουτίσῃ τὶς γνώσεις του, ν' ἀσκήσῃ τὴν παρατηρητικότητά του, νὰ τονώσῃ τὴ θέλησή του, νὰ γνωρίσῃ «πρόσωπα καὶ πράγματα» καὶ καταστάσεις, ἐπαγγέλματα καὶ ἀσχολίες, μέρη καὶ ἔργα ἀξιόλογα τῆς ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου, τὴ

φύση και τὸν τόπο του και νὰ συνδεθῆ περισσότερο ψυχικά μαζί μας. Ἀπὸ μᾶς τοὺς μεγάλους, πὺ συνοδεύουμε τὰ παιδιά στὸ ὑπαίθρο, ἐξαρτᾶται νὰ εἶναι ἡ ὠφέλεια τῶν παιδιῶν μεγαλύτερη, ἀνάλογα μὲ τὴν ἱκανοποίηση τῶν ἀτέλειωτων ἐρωτημάτων πὺ μᾶς ὑποβάλλουν, ἰδίως τὰ ὄχι μεγάλα παιδιά, και γενικά ἀνάλογα μὲ τὴν ἐκμετάλλευση κάθε εὐκαιρίας πὺ μᾶς παρουσιάζεται.

Στὴ ζωὴ τοῦ ὑπαίθρου μπορούμε νὰ περιλάβουμε και τὴν ἐπίδοση τῶν παιδιῶν μας στὰ ἀθλητικά παιγνίδια και ἀγωνίσματα στίβου. Ἡ ἐπίδοσις αὐτὴ, καθὼς και γενικώτερα ἡ ζωὴ τοῦ ὑπαίθρου, δὲν εἶναι μόνον μιὰ ὑγιεινὴ διέξοδος τῆς κινητικότητός τους, ἀλλὰ και μιὰ ἀσφαλὴς προφύλαξις ἀπὸ τις ἐπικίνδυνες σωματικὲς και ψυχικὲς περιπέτειες τῆς κρίσιμης ἐφηβικῆς ἡλικίας.

Ἀξιόσυστατες ἀκόμη γιὰ μεγαλύτερα κάπως παιδιά εἶναι οἱ ἐπισκέψεις σὲ τόπους και ἰδρύματα μὲ ἱστορικὴ, ἀρχαιολογικὴ ἢ ἄλλη ἐπιστημονικὴ σημασία, ἐργοστάσια κ.λ., σὲ καλλιτεχνικὲς ἢ ἄλλες ἐκθέσεις, σὲ ζωολογικοὺς κήπους, σὲ μουσεῖα, συναυλίες, διαλέξεις και ὅ,τι ἄλλο μπορεῖ νὰ συντελέσῃ στὴν πνευματικὴ και ψυχικὴ τους καλλιέργεια.

Ἐκεῖνο ἡμῶς πὺ τραβάει πολὺ τὰ παιδιά εἶναι **τὸ θέατρο και ἰδίως ὁ κινηματογράφος**. Καὶ δυστυχῶς εἶναι λιγοστὲς οἱ καθαρὰ παιδικὲς θεατρικὲς και κινηματογραφικὲς παραστάσεις, πὺ εἶναι κατάλληλες γιὰ μικρότερα παιδιά. Τὰ κάπως μεγαλύτερα, ἀπὸ τὰ δεκατρία τους χρόνια κιόλας, παρακολουθοῦν δυστυχῶς τὰ ἔργα τῶν μεγάλων.

Δὲν μπορούμε νὰ παραγνωρίσουμε τὴν εὐχαρίστηση μαζί και τὴν ὠφέλεια πὺ δίνει σὲ ὅλους μας ὁ κινηματογράφος και τὸ θέατρο. Συνεπῶς, δὲ μένει παρὰ νὰ φροντίσουμε, ὅπως εἴπαμε και γιὰ τὰ βιβλία, νὰ ἐξακριβώνουμε ποιά θεατρικὰ ἢ κινηματογραφικὰ ἔργα εἶναι κατάλληλα γιὰ τὰ παιδιά μας και νὰ ἔχουμε τὴ δύναμη και τὴν τέχνη νὰ τοὺς ἀρνηθοῦμε κάτι, πὺ κατά τὴν κρίση μας ἢ κατά τις ἐγκυρες πληροφορίες μας δὲν κάνει νὰ τὸ ἴδουν.

Οἱ γονεῖς ἂς κρίνουν ἐπίσης κάθε πότε πρέπει νὰ ἔχουν τὰ παιδιά τους τὴν ψυχαγωγία τοῦ κινηματογράφου ἢ θεάτρου κ.λ., ποιοὶ θὰ τὰ συνοδέψουν και σὲ ποιὲς ὥρες και ἡμέρες θὰ πηγαίνουν, ἔτσι ὥστε νὰ μὴ δυσκολεύονται τὰ σχολικὰ ἢ ἄλλα καθήκοντά

τους. Έκείνο μόνο που θα μπορούσε να προστεθῆ γενικά για τὴν ψυχαγωγία τῶν παιδιῶν εἶναι ὅτι δὲν πρέπει ν' ἀνακοινώσουμε μιὰ διασκέδαση στὰ παιδιὰ πρὶν ἀπὸ μέρες, ἀλλὰ τ ὀ ἄ ρ ὅ τ ε - ρ ο που μπορεί ν' ἀνακοινωθῆ. Κι' αὐτὸ γιὰ νὰ μὴ βρῖσκονται σὲ ἀδημονία, μὲ ὅλα τὰ ἐπακόλουθὰ της.

Ὁ κύκλος αὐτῶν τῶν ἐλευθέρων ἀπασχολήσεων θὰ μπορούσε νὰ κλείσῃ μὲ **τις ἐπισκέψεις** που δεχόμαστε στὸ σπίτι μας ἢ που κάνουμε σὲ ἄλλα σπίτια, καὶ που συχνὰ παίρνουν μέρος καὶ τὰ παιδιὰ μας. Βέβαια οἱ γονεῖς καλὸν εἶναι νὰ κρίνουν πότε μποροῦν νὰ παίρνουν μαζί τους τὰ παιδιὰ καὶ πότε νὰ κάνουν μόνοι τους τις ἐπισκέψεις. Γιατί, ἂν οἱ ἐπισκέψεις εἶναι «τυπικὲς» καὶ δὲν ἔχουν κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ παιδιὰ, εἶναι πολὺ φυσικὸ νὰ τὸ θεωροῦν σὰν ἀγγορεία καὶ νὰ μὴ ἔρχονται εὐχάριστα μαζί μας. Ὅταν ὅμως ἡ ἐπίσκεψή μας συνδυάζεται μὲ μιὰ φιλικὴ συνάντηση τῶν παιδιῶν μας μὲ τὰ παιδιὰ τῶν φιλικῶν μας οἰκογενειῶν κι' ἔχῃ ἕνα κάποιο ἐνδιαφέρον κ α ἰ γιὰ τὰ παιδιὰ, εἶναι πολὺ πιθανὸν νὰ μᾶς ἀκολουθήσουν μ' εὐχαρίστηση. Εἶναι φυσικὸ, ὅπως ἐμεῖς βρισκόμαστε ἄνετα κι' εὐχάριστα στὸν κύκλο μας, νὰ ζητοῦν κι' αὐτὰ, πολὺ περισσότερο μάλιστα, νὰ βρεθοῦν σ' ἕνα δικό τους κύκλο.

Φιλικὲς συγκεντρώσεις εἶναι καὶ τὰ «πάρτυς», τὰ «πάρτυ» ὅπως συνήθως λέγονται, που κάνουμε στὰ σπίτια μας μὲ τὴν εὐκαιρία που ἔχουν τὰ παιδιὰ μας τὴ γιορτὴ τους ἢ τὰ γενέθλιά τους. Ἡ στέλνουμε τὰ παιδιὰ μας σὲ «πάρτυ» ἄλλων παιδιῶν που γιορτάζουν, ἂν καὶ ἡ γιορτὴ ἢ τὰ γενέθλια δὲν εἶναι ὁ μόνος λόγος γιὰ νὰ γίνῃ «πάρτυ». Βέβαια ὅταν γιὰ τις συγκεντρώσεις αὐτὲς προβλέπαμε ὅσα μποροῦν νὰ προβλεφθοῦν ὅταν τὰ ὀργανώνουμε μ' ἕναν τρόπο που νὰ περάσουν τὰ παιδιὰ εὐχάριστα, ἀλλὰ χωρὶς νὰ συμβοῦν ἀταξίες ὅταν γίνονται σὲ ὧρες λογικὲς γιὰ τὴν παιδικὴ κι' ἐφηβικὴν ἡλικία κι' ἔχουν τὴν αἰσθητὴ παρουσία μας καὶ τὸν μυαλωμένο ἔλεγχό μας, καλῶς νὰ γίνονται, ὅταν γίνονται μὲ μέτρο. Ὅλοι ὅσοι ἔχουμε πείρα, καὶ σὰν παιδιὰ καὶ σὰν μεγάλοι, ἀπὸ τέτοιες παιδικὲς ἢ ἐφηβικὲς συγκεντρώσεις, μπορούμε νὰ ἐκτιμήσωμε τὴ μεγάλη χαρὰ που δίνουν τὰ παιγνίδια συναναστροφῶν που παίζονται, τὰ ἐκλεκτὰ γλυκὰ που καταβροχθίζονται καὶ ὁ χορὸς, που κυριαρχεῖ στὰ «πάρτυ» τῶν μεγαλύτερων παιδιῶν.

“Όταν όμως δεν ἔχη ὀργανωθῆ ἀπὸ μᾶς τοὺς μεγάλους τὸ «πάρ-
τυ», γιὰ νὰ γεμίσουν ὅπως θέλουμε ἐμεῖς οἱ ὄρες τῶν παιδιῶν, κι’
ὅταν δὲν ἔχουμε τὰ μάτια μας τέσσερα κατὰ τις ὄρες αὐτές, εἶναι
φυσικὸ νὰ χαλάῃ ὁ κόσμος στὸ σπίτι καὶ νὰ χτυπήσουν τὰ μικρὰ
παιδιά καὶ νὰ τὰ σπάσουν ὅλα καὶ νὰ βαρυστομαχιάσουν, ἂν δὲν
πάθουν κάτι χειρότερο. Κι’ ἂν λείψῃ ἀπὸ τὰ «πάρτυ» τῶν μεγα-
λύτερων παιδιῶν ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ δ ι κ ῆ μ α ς παρουσία· κι’ ἂν
ἡ παρουσία μας εἶναι ἀπλῶς διακοσμητικὴ, τότε μέσα στὴν τρέλλα
τοῦ χοροῦ μποροῦν νὰ συμβοῦν καὶ μεγαλύτερα ἔκτροπα, μ’ ὅλες
τις ἀπώτερες συνέπειες ποὺ θάχουν στὴν ψυχὴ τῶν ἐφήβων.

Γι’ αὐτὸ, ὅσοι γονεῖς δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ κρατήσουν τὰ «πάρ-
τυ» μέσα στὰ ἐπιτρεπόμενα πλαίσια μιᾶς νεανικῆς χαρᾶς, καλὰ
θὰ κάμουν νὰ τ’ ἀποφεύγουν, ὅσες κι’ ἂν εἶναι οἱ παρακλήσεις, ὅ-
σες κι’ ἂν εἶναι οἱ ὑποσχέσεις τῶν παιδιῶν τους. Μὲ τὸ νὰ ζητᾶμε
ἀπὸ τὸ σχολεῖο τῶν παιδιῶν μας ν’ ἀπαγορεύσῃ τὰ «πάρτυ» στοὺς
μαθητὰς του, καὶ τὴ δική μας ἀνεπάρκεια πιστοποιοῦμε σ’ ἓνα ζή-
τημα ποὺ ἀφορᾷ τὸ σπίτι μας, καὶ στὸ σχολεῖο ἀναθέτουμε νὰ
καθιερώσῃ μέτρα ποὺ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ παρακολουθήσῃ. Ἄλλὰ
καὶ τί ἀξία μποροῦν νὰ ἔχουν τὰ μέτρα αὐτὰ μερικῶν σχολείων,
ὅταν οἱ μαθηταὶ τους βρίσκουν πιὸ ἐλεύθερη μάλιστα διέξοδο στὰ
«πάρτυ» τῶν φίλων τους ἄλλων σχολείων, ὅπου τοὺς ἐπιτρέπου-
με νὰ πᾶνε, χωρὶς κάποτε νὰ κάνουμε καὶ ἔλεγχο γιὰ τὶς συνθη-
κες ποὺ θὰ βροῦν τὰ παιδιά μας στὰ φιλικὰ αὐτὰ «πάρτυ».

Ἐναφέρθησαν ὡς τώρα ἀρκετοὶ τρόποι μὲ τοὺς ὁποίους μπο-
ροῦν τὰ παιδιά νὰ περάσουν εὐχάριστα καὶ χρήσιμα τὶς ἐλεύθερες
ὄρες τους. Ἐκεῖνο ποὺ μένει εἶναι οἱ γονεῖς νὰ μελετοῦν τὸ πῶς
κάθε φορὰ θὰ μποροῦν ν’ ἀξιοποιοῦν τὶς ἐλεύθερες ὄρες τοῦ παι-
διοῦ τους. Καὶ τὸ «πῶς» αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς εὐκαιρίες, κάθε
εἴδους εὐκαιρία ποὺ μᾶς δίδεται — ἀρκεῖ νὰ τὴν προσέξουμε — ἀπὸ
τὴν ἐποχὴ τοῦ ἔτους, ἀπὸ τὶς οἰκογενειακὰς καὶ τοπικὰς συνθηκὰς,
ἀπὸ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ παιδιοῦ μας καὶ — π ρ ὠ τ ’ ἀ π ’
ὅ λ α — ἀπὸ τὴν ἡλικίαν του. Κάθε ἡλικία, ἀλλὰ κυρίως κάθε παι-
δικὴ ἡλικία, εἶναι κι’ ἓνας ἰδιαιτέρος κόσμος. Καὶ χαρὰ στὰ παιδιά,
ὅταν μποροῦν, ὅταν τὰ κάνουμε ἐ μ ε ῖ ς δηλαδὴ νὰ μποροῦν, νὰ
κινοῦνται εὐχάριστα κι’ ἀποδοτικὰ μέσα στὸν κόσμὸ τους.

Τὰ παιδιά, βέβαια, σὰν μέλη τῆς ἴδιας οἰκογένειας πρέπει νὰ κινουῦνται μέσα στὰ γενικὰ πλαίσια τῆς ζωῆς τῆς δὲν μποροῦν ν' ἀποτελοῦν κράτος ἐν κράτει. Πρέπει ὅμως ν' ἀναγνωρίσωμε ὅτι δὲν μποροῦν κι' αὐτὰ νὰ κινουῦνται μὲ βάση τὴ δική μας ζωὴ καὶ ἀπασχόληση, πού τόσο πιὸ πολὺ διαφέρει ὅσο πιὸ μικρότερα εἶναι.

Εἰδικώτερα γιὰ τὸν ἐλεύθερο καιρὸ τους μποροῦμε νὰ λαβαίνομε ὑπόψη τί τοὺς εὐχαριστεῖ, κι' ἄς τοὺς τὸ κάνουμε, ἂν μᾶς εἶναι δυνατὸν κι' ἂν δὲν τοὺς βλάπτῃ. Κι' ἄς φροντίζουμε ὄχι μόνον νάχη κάποια ποικιλία τὸ γέμισμα τοῦ ἐλεύθερου καιροῦ τους, ἀλλὰ, ἔταν μποροῦμε, ἄς μὴ διστάζουμε νὰ ταυτίζωμε τίς δικές μας τίς διασκεδάσεις μὲ τὴ χαρὰ τῶν παιδιῶν μας. Ἔτσι ἀσκοῦμε ἀπάνω τους καὶ μιὰ γενικώτερη γιὰ τὸ μεγάλωμά τους ἀγωγή καὶ τὸνώνεται ἡ προσπάθειά μας νὰ κάνουμε τὰ παιδιά νὰ σταθοῦν, ἔταν μεγαλώσουν, μὲ ἕνα τὸς στὴ ζωὴ μὲ ἰκανότητα καὶ ἀνθρωπιά.

Πολὺ σᾶς κούρασα, Κυρίες καὶ Κύριοι. Κι' ἀκόμη πολλὰ «πρέπει» σᾶς τόνισα. Ξέρω καλὰ πόσο εὐκολο εἶναι νὰ λέη κανεὶς τὸ «πρέπει» καὶ πόση προσοχὴ χρειάζεται γιὰ νὰ κἀνῃ ὅ,τι «πρέπει». Ἐσεῖς μάλιστα, σὰν γονεῖς, ξέρετε καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλον πόσες δυσκολίες ἔχει ἡ καλὴ ἀνατροφή τῶν παιδιῶν, ὅσες φροντίδες κι' ἂν λαβαίνει κανεὶς. Καὶ σχετικὰ μ' αὐτὸ συχνὰ θυμᾶμαι τὰ λόγια μιᾶς μορφωμένης μητέρας, πού μεγάλωσε, καὶ μεγάλωσε καλὰ, δυὸ ἀγόρια. «Τί νὰ σᾶς πῶ, κύριε Τσοῦρη, μοῦχε πῆ κάποτε — εἶναι τώρα ἀρκετὰ χρόνια — μετὰ τὸ τέλος μιᾶς παιδαγωγικῆς ὁμιλίας μας. Κάθε φορὰ πού φεύγω ἀπὸ τίς ὁμιλίαις αὐτές, βγάζω πάντα τὸ ἴδιο συμπέρασμα: ὅτι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐ γὼ φταίω γιὰ τὰ ἐλαττώματα τῶν παιδιῶν μου».

Δὲν ξέρω ἂν καὶ σεῖς εἴσθε τόσο αὐστηροὶ μὲ τὸν ἑαυτὸν σας, ὅσο ἡ κυρία. Ἀλλὰ, ἂν ἡ ὁμιλία μου μπόρεσε νὰ στρέψῃ τὴν προσοχὴ σας ἀποτελεσματικὰ ἔστω καὶ σὲ μερικὰ μόνον ἀπὸ τὰ ζητήματα πού σᾶς ἀπασχολοῦν σχετικὰ μὲ τὴν ἀνατροφή τῶν παιδιῶν σας, ἢ ὠφέλεια γιὰ ὅλους μας, γονεῖς καὶ δασκάλους, δὲν θὰ εἶναι μικρὴ.

Η παρούσα μελέτη είναι η πρώτη που διεξήγαγε ο Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΙΕΠ) με σκοπό να διερευνήσει τις αντιλήψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με την αξιολόγηση των μαθητών. Η μελέτη πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Εκπαίδευση και Πολιτική» και αποτελεί μέρος της έρευνας που αφορά την αξιολόγηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Η μελέτη διεξήχθη σε τρεις φάσεις: στην πρώτη φάση πραγματοποιήθηκε η συλλογή των δεδομένων, στην δεύτερη φάση η ανάλυση των δεδομένων και στην τρίτη φάση η σύνταξη των συμπερασμάτων. Η μελέτη βασίστηκε σε ερωτηματολόγιο που απηύθυνε στους εκπαιδευτικούς, το οποίο περιλάμβανε ερωτήσεις σχετικά με την αξιολόγηση των μαθητών, την σημασία της αξιολόγησης, τα κριτήρια αξιολόγησης, τα μέσα αξιολόγησης, την επικοινωνία με τους μαθητές και την αντιμετώπιση των προβλημάτων. Τα αποτελέσματα της μελέτης δείχνουν ότι οι εκπαιδευτικοί θεωρούν την αξιολόγηση των μαθητών ως σημαντικό εργαλείο για την αξιολόγηση της εκπαιδευτικής διαδικασίας και την προσαρμογή της διδασκαλίας τους. Ωστόσο, υπάρχουν και κάποιες προκλήσεις, όπως η έλλειψη χρόνου, η έλλειψη κριτηρίων αξιολόγησης και η έλλειψη επικοινωνίας με τους μαθητές. Τα αποτελέσματα της μελέτης μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ανάπτυξη προγραμμάτων και εργαλείων αξιολόγησης που θα βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς να αντιμετωπίσουν αυτές τις προκλήσεις και να βελτιώσουν την αξιολόγηση των μαθητών τους.

ΜΕΡΙΚΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ ΑΠΟ ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ ΚΑΙ ΑΛΛΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΤΟΥ κ. Μ. ΤΣΟΥΡΗ

1. ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΣΧΟΛΕΙΩΝ

(Σελίδες 13 + 383. Ἀθήναι, 1947)

Ὁ κ. Τσοῦρης μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ὀργάνωση καὶ λειτουργία τῶν σχολείων μας μὲ κάθε λεπτομέρεια, μὲ εὐσυνείδητη παρατήρηση, μὲ πείρα, μόνον καὶ μελέτῃ ἐτῶν. ἔχει καλὰ καταλάβει, πὼς μέσα στὰ μικρὰ καὶ τὶς λεπτομέρειες κρύβεται ἡ συνέχεια τῶν μεγάλων. Ἐπειτα πάλι ἡ παιδαγωγικὴ πλευρὰ τῆς μελέτης του εἶναι σεμνὴ καὶ συνετὴ, ζυμωμένη ἀπὸ τὴ θεωρία καὶ τὴν πράξη. Γι' αὐτὸ τὸ ἔργο τοῦτο εἶναι ἐξαιρετικὰ χρήσιμο γιὰ τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς τῆς δημοτικῆς καὶ τῆς μέσης παιδείας, γιὰ τοὺς γονεῖς καὶ κηδεμόνες καὶ ιδιαίτερα γιὰ τοὺς διευθυντὰς καὶ ὑποδιευθυντὰς, τὶς ὀργανώσεις ἢ τὰ πρόσωπα ποὺ συντηροῦν σχολεῖα ἢ ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἐκπαίδευση.

Ι. Ν. Ξηροτύρης («Χρονικὰ» Πειραιᾶ. Σχολεῖου Πανεπ. Θεσ/νίκης Δεκέμ. 1947).

Δὲν πρόκειται γιὰ θεωρητικὴ ἔρευνα τῶν προβλημάτων τῆς παιδείας, ἀλλὰ γιὰ πρακτικὴς γνώσεις καὶ χρήσιμες ὁδηγίες ποὺ δίνονται πρὸς τοὺς ἐκπαιδευτικοὺς ἀπὸ ἄνθρωπο κατατοπισμένο στὰ ζητήματα, ἔμπειρο καὶ φωτισμένο, ποὺ ἔχει ζήσει τὴ σχολικὴν πράξη καὶ πάντα ἔχει κἀνὴ ἀφέλιμο νὰ διδάξῃ ὅλους ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ δώσουν στὴν ἐργασία καὶ τὴ ζωὴ τοῦ σχολεῖου ἕναν τόνο προοδευτικὸ καὶ συγχρονισμένο.

Ε. Π. Παπανοῦτσος (Ω «Τὸ Βῆμα» 24-12-1947)

Στὸ βιβλίον αὐτὸ ὁ συγγραφεὺς, παραμερίζοντας τὴ θεωρία — ποὺ ἡ γνώση της ὁμως διαφαίνεται ἀνάμεσα στὶς γραμμὲς του — ἐξετάζει κάθε πρόβλημα ἀπὸ τὴν πρακτικὴν του πλευρὰ καὶ προτείνει τὶς κατάλληλες λύσεις. Τὸν ἐνδιαφέρει τὸ νοικοκύρεια τῆς ἐργασίας, ἡ τάξη, ὁ ὀρθοῦς, τὸ σύστημα, ἡ ὀργάνωση καὶ τὰ ἀπλούστερα ζητήματα. Ὁ κ. Τσοῦρης ἔχει τὴν ἰκανότητα ν' ἀπλουστεύῃ καὶ τὰ πύθονα θέματα, καὶ νὰ τὰ ἐκθέτῃ μὲ καταπληκτικὴ σαφήνεια. . . Τὸ βιβλίον μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ πολὺ τὸ δάσκαλον κάθε βαθμίδος καὶ τὸ διευθυντὴν σχολεῖου. Μπορεῖ νὰ δώσῃ νύξεις ἀκόμη καὶ στὸν πεπειραμένο ἐκπαιδευτικὸ γιὰ τὴ βελτίωση πολλῶν σημείων τῆς σχολικῆς ζωῆς. Καὶ πρὸ παντὸς τὸν καθοδηγεῖ στὴν ὀργάνωση καὶ τὴ λειτουργία θεσμῶν νέων σχετικῶς, ποὺ δὲν ἔχει ἀκόμη γενικευθῆ ἢ ἐφαρμογὴ τους στὰ σχολεῖα μας.

Σ. Μ. Γεδεών («Ἐλευθερία» 3-1-1948)

Πραγματικὰ θίγει ὅλην τὴν ἔννοια τῆς παιδείας, ὅλα τὰ ζητήματα ἀπὸ τὰ πύθονα ἀσήμενα ἕως τὰ πύθονα σπουδαῖα. Εἶναι ἕνα βιβλίον ποὺ παρουσιάζεται μὲ πολὺ πόνον γιὰ τὴν παιδεία καὶ περιλαμβάνει πολλὰ καὶ καλὰ πράγματα γιὰ τὴν ἀνόρθωσίν της. Τέτοιον εἶδος ἐκπαιδευτικὰ βιβλία σπανίζουν στὴν Ἑλλάδα, ὅπως τουλάχιστον μποροῦν νὰ ἔρω. Τὸ ἔργο ὑπῆρξε βαρὺ, ἀλλ' ὁ πόνος τοῦ συγγραφεῖ γιὰ τὴν παιδεία, καθὼς καὶ ἡ πείρα του τὸν ὠδήγησαν σὲ αἰσιο τέραμα. Τοῦ ἀξίζει κάθε ἔπαινος.

Κ. Δ. Στεργιόπουλος («Παιδεία» 15-1-1948)

Μιὰ μελέτῃ ὀγκώδης, καρπὸς μακρῶς φροντίδας καὶ ὀρμητικῶν στοχασμῶν, ὅπου ἐξετάζονται ἕνα πρὸς ἕνα τὰ κύρια προβλήματα τοῦ σχολεῖου. Οἱ ὥραιες καὶ ὑγιεῖς ἀρχὲς ποὺ κατευθύνουν τὸν συγγραφεῖ γίνονται ἀντιληπτές γιὰ μᾶς τοὺς ἀμύητους στὸν πόλογο. Ὁ Μᾶκος Τσοῦρης δὲν ξεφεύγει πρὸς τὴν ἀφαίρεση καὶ τὴ γενικότητα. Τὸ Ἑλληνόπουλον ἔχει ἔμπρὸς στὰ μάτια του, τὸν Ἑλληνα δάσκαλον, τὸ ἑλληνικὸν σχολεῖον· νοικοκύρεια ζητεῖ, ὀργάνωση, αὐτὸ ἀκριβῶς ποὺ χρειάζεται μὴ ἰδίως σ' ἐμᾶς, αὐτὸ τὸ ἴδιον ποὺ καὶ στὸ φτωχὸ νοικοκυριὸν μας κατορθώνει ν' ἀντικαταστήσῃ τὸν πλοῦτον.

Κ. Θ. Δημαρᾶς («Τὸ Βῆμα» 13-2-1948)

Τὸν ἀναγνώστη, ποὺ ἀπασχολεῖ ψυχικὰ ἢ ὥραια ὑπόθεση τῆς ἀγωγῆς, ἐνδιαφέρουν κυρίως τὰ κεφάλαια : «συνεργασία σχολείου καὶ οἰκογενείας», «τάξη καὶ πειθαρχία», «κοινωνικὴ ἀγωγή».

Περιοδικὸν Μητέρα καὶ παιδί (Σ. 15-2-1948)

Εἶναι, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ἡ πρώτη σοβαρὰ προσπάθεια ποὺ γίνεται γιὰ νὰ μῆ ἡ παιδεία μας σ' ἓνα μόνιμο δρόμο λειτουργίας, ποὺ ν' ἀποδώσῃ καρπούς. Δὲν εἶμαι ἐγὼ ὁ ἀρμόδιος νὰ ἐκφέρω γνώμες. Φρονῶ ὅμως ὅτι ὅλοι οἱ ἐκπαιδευτικοὶ καὶ ἰδιαιτάτα ὅλοι οἱ πολιτικοί, ἐκεῖνοι ποὺ ἐχομημάτισαν ἢ φιλοδοξοῦν νὰ χορηγήσουν ὑπουργοὶ Παιδείας, πρέπει νὰ διαβάσουν μὲ μεγάλη προσοχὴ τὸ βιβλίον τοῦ κ. Μ. Τσοῦρη. Ἔχουν πολλὰ μὰ πόρα πολλὰ νὰ ὠφεληθοῦν ἀπὸ τὴν ἀγνὴν καὶ τίμια πρόβειν τοῦ πολυτέπειρον ἐκπαιδευτικοῦ νὰ συμβάλῃ κάπως στὴ διόρθωσιν τῆς ἐκπαιδευτικῆς μας ἀκαταστασίας.

Νέστορ Λάσκαρης («Βραδυνή» 26-3-1948)

Ἡ συγγραφεὺς προσφέρει διὰ τῆς ἀγκώδους αὐτῆς μελέτης ὅλην τὴν πείραν του, τὴν διδακτικὴν καὶ τὴν ἐπαιδευτικὴν, πρὸς τοὺς Ἑλληνας διδασκάλους... Γενικὰ θὰ ἠδύνατο νὰ εἴπῃ τις ὅτι ὁ συγγραφεὺς ἐπεδίωξε νὰ συγγράψῃ ἓνα ἐγκόλπιον διὰ τὴν πράξιν, ἀληθῶς ποσότιμον εἰς πάντα ἐκπαιδευτικόν. Πείρα καὶ πρακτικαὶ τῆς θεωρίας ἐφαρμογαὶ προσφέρονται εἰς κάθε σελίδα κατὰ τρόπον ἁπλοῦν, σαφῆ, εὐληπτον, εἰς τρόπον ὥστε ὁ διδάσκαλος νὰ εὐρίσκη εἰς τὰς σελίδας αὐτὰς διὰ τὸ ἔργον του ἓνα θησαυρὸν πρακτικῶν γνώσεων καὶ ὁδηγῶν.

Κ. Δ. Τσάτσος (Κ.Δ.Τ. «Καθημερινή» 21-4-1948)

Τὸ βιβλίον σας τὸ διάβασα εὐχαρίστως, ἔνωσα στὸ τέλος τὸν ἑαυτὸ μου πραγματικὰ σοφώτερον καὶ αἰσθάνθηκα νὰ φουσκῶνῃ στὸ στήθος μου μιὰ ὀλόθερμη εὐχή : Ἐἴθε γιὰ τὸ καλὸ τοῦ Ἔθνους μας οἱ εἰδικοί καὶ οἱ χειριζόμενοι τὰ ζητήματα τῆς Ἑθνικῆς μας Παιδείας νὰ τοῦ δώσουν τὴν προσοχὴν ποὺ πραγματικὰ τοῦ ἀξίζει καὶ εἴθε ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐθνικῆς μας ζωῆς νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀπαραίτητη ἡρεμία καὶ ἐπαρκεῖα μέσων, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ πραγματοποίησις ἐκείνων τὸ ὅποια προτείνετε.

Νικ. Δασκαλόπουλος

Τὸ βιβλίον σας ἐνδιαφέρει κάθε ἐκπαιδευτικὸ καὶ προτείνει λύσεις οἱ ὅποιες θὰ τὸν διευκολύνουν πολὺ στὸ πρακτικὸν του ἔργον. Γι' αὐτὸ ἔχω τὴ γνώμη ὅτι θὰ εἶναι ὠφελιμώτατον στὴ σχολικὴ πράξιν καὶ θὰ τὸ σῦστανα στοὺς ἐκπαιδευτικούς νὰ τὸ διαβάσουν μὲ προσοχὴν.

* Ἀλέξανδρος Δελμούζος

Ἀπὸ τὰ λίγα κεφάλαια ποὺ διάβασα ἐσχημάτισα τὴν ἐντύπωσιν πὼς πρόκειται γιὰ μιὰ πολὺ ἀξιόλογη μελέτη. Νομίζω πὼς μὲ τέτοιες ἐργασίες θὰ μπορούσαμε πολὺ εὐκολώτερα νὰ προχωρήσουμε σὲ μιὰ πραγματικὴ καὶ ὀλοκληρωμένη ἀνοικτοδόμησιν τῶν ἔρεπῶν τοῦ τόπου.

Κ. Α. Δοξιάδης

Ἀπὸ τίς πρώτες του κιόλας σελίδες σχημάτισα τὴν ἐντύπωσιν ὅτι πρόκειται γιὰ ἔργον σοβαρὸν, γραμμένον μὲ ἀγάπην, μὲ σκέψιν θετικὴν, μὲ γνώσιν τῶν πραγμάτων καὶ μὲ ἀντίκρουσμα τῶν ζητημάτων πρακτικὸν καὶ συστατικόν.

Θρασύβουλος Σταύρου

Διάβασα μὲ προσοχὴν καὶ ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον τὸ βιβλίον σου. Χάρηκα πολὺ βλέποντας μὲ πόσον πολιτισμὸν, μὲ πόσῃ ἀπλότῃ ἀλλὰ καὶ πληρότῃ μαζί ἐξετάσεις ἓνα θέμα τόσο ἀπέραντον. Νομίζω πὼς πραγματικὰ προσπάθησες κατὰ ἀξίολογον. Θέλω γι' αὐτὸ νὰ σοῦ σφίξω μ' ὄλην μου τὴν καρδίαν τὸ χεῖρον.

Θεμιστοκλῆς Τσάτσος

Εἰς τὰς κρίσεις αὐτὰς ἂς προστεθοῦν καὶ τὰ ἐξῆς δύο γεγονότα, τὰ ὅποια εἶναι πολὺ μεγάλη ἠθικὴ ἱκανοποίησις διὰ τὸν συγγραφεὴ :

α) Ὅτι πολλὰ σημεῖα τοῦ βιβλίου του συμφωνοῦν μὲ ὑποδείξεις τῆς «Ἐπιτροπῆς Παιδείας» σχετικὰ μὲ τὴν ὁργάνωσιν τῆς παιδείας καὶ ἐιδικότερα τῆς δημοτικῆς, μέσης καὶ ἐπαγγελματικῆς (βλέπε «Πορίσματα Ἐπιτροπῆς Παιδείας 1958» σελ. 35-63) καὶ

β) ὅτι ἀρκετοὶ ἐκπαιδευτικοὶ καὶ σχολεῖα δημοτικῆς καὶ μέσης παιδείας ἔχουν λάβει ἐπ' ὄψει τὰς γνώμας καὶ τὰς ὑποδείξεις ποὺ διατυπώνονται εἰς τὸ βιβλίον του σχετικὰ μὲ τὴν κανονικὴν λειτουργίαν τῶν σχολείων.

Ψηφιοποιήθηκε ἀπὸ τὸ Ἰνστιτούτο Ἐκπαιδευτικῆς Πολιτικῆς

2. ΠΡΑΚΤΙΚΟΣ ΟΔΗΓΟΣ ΕΚΘΕΣΕΩΝ (Μιχαηλίδη και Τσούρη)

(Σελίδες 254. Ἀθήναι, 1949 - γ' ἔκδοσις)

Τὸ βιβλίον τῶν κ. κ. Μιχαηλίδη καὶ Τσούρη εἶναι ὄχι μόνον ἀπλῶς χρήσιμον, ἀλλὰ καὶ ἀπαραίτητον. Νομίζω δὲ ὅτι εἶναι μοναδικὸν γιὰ τὰ σχολεῖα μας, τοὐλάχιστον ἀπὸ ἀπόψεως ἐπιλογῆς ὕλικου καὶ μεθόδου ἀναπτύξεως. Εἶναι ἀπὸ τὰ βιβλία ποὺ ἀνταποκρίνονται σὲ μὴ σημαντικὴ σκοπιμότητα τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ πιστεύω ὅτι ὄχι μόνον θὰ ὠφελήσῃ τοὺς μαθητὰς, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς διδασκάλους, ἂν θελήσουν νὰ τὸ προσέξουν καὶ νὰ τὸ μελετήσουν.

Μιχ. Ροδάς («Ἐλεύθερον Βῆμα» 11-9-1939)

Οἱ συγγραφεῖς δὲν περιορίσθησαν εἰς τὴν σύνθεσιν ἄλλων ὁδηγῶν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἐκθέσεως τῶν ἰδεῶν τῶν μαθητῶν. Πεπειραμένοι παιδαγωγοὶ κατώρθωσαν νὰ καταρτίσουν ἓν πόνημα ποὺ ἤμπορεῖ νὰ κινήσῃ ἐνδιαφέρον πολὺ γενικώτερον διὰ τὴν μεθοδικότητά του, διὰ τὴν πληρότητα τοῦ χειρισμοῦ τοῦ θέματος, πρὸ πάντων δὲ διὰ τὴν ἀκριβείαν καὶ τὴν ἀσφάλειαν τῶν αἰσθητικῶν παρατηρήσεων τῶν καὶ τῶν διαφωτιστικῶν ἀναλύσεων διαφόρων τεμαχίων τῆς νεοελληνικῆς πεζογραφίας καὶ ποιήσεως, τὰ ὁποῖα παρατίθενται ὡς ὑποδείγματα.

Νικ. Καρβούνης («Πρωΐα» 18-9-1939)

Νομίζω πὺς εἶναι τὸ καλύτερον ἀπὸ τὰ δημοσιεύματα τοῦ εἴδους τούτου καὶ πὺς μπορεῖ νὰ προσφέρει ἀναμφισβήτητες ὑπηρεσίες σ' ὄλους ὅσοι ἐπιθυμοῦν ν' ἀποκτήσουν τὴν ἰκανότητα νὰ ἐκφράζουν τοὺς στοχασμοὺς τῶν μὲ τὸν ἀφομόζοντα τρόπον. Σήμερον ποὺ ἔχει πληρέστατα κατανοηθῆ πὺς δὲν εἶναι μορφωμένος ἄνθρωπος ὅποιος κατέχει τὶς περισσότερας γνώσεις καὶ πὺς παράλληλα σὲ κάθε γνωστικὸ ἀποθησαύρισμα ἢ τελείωση τῶν ἐκφραστικῶν ἰκανοτήτων, προσφέρει τὴν ἀπόδειξιν τῆς ποικιλικῆς πνευματικῆς καλλιέργειας, εἶναι ἀπειράριθμοι ὅσοι ἐπιθυμοῦν νὰ βροῦν σ' ἓνα βιβλίον μεθοδικὰ συγκεκριμένους τὶς πληροφορίες, τοὺς τρόπους καὶ τὰ ὑποδείγματα ποὺ θὰ γυμνάσουν τὴν ἐνδιάθετην κλίσην τοῦ καὶ θὰ τοὺς κάμουν ἰκανοὺς νὰ ἐξυπηρετοῦν τὶς ἀνάγκας τῆς σταδιοδρομίας τοῦ, ν' ἀνταποκρίνονται πρὸς τὶς κοινωνικὰς τοὺς ὑποχρεώσεις, νὰ ἐκτελετοῦν τὴν ἀνθρωπιά τοῦ μὲ μίαν ἐκφραση ἀφομοσμένη ἐπάνω στοὺς κανόνες τῆς συμμετρίας... Οἱ συγγραφεῖς προσπάθησαν καὶ κατώρθωσαν νὰ μὴ γαθοῦν στὸ ἀτελείωτον τέναγος τῆς θεωρίας, μὰ νὰ βοηθήσουν τὸν ἀναγνώστην τοῦς κατεβαίνοντα ἴσαμε τὴν ἀντιληπτικὴν καὶ ἀφομοιωτικὴν τοῦ δύναμιν, ξεχωρίζοντα μεθοδικὰ ἓνα-ἓνα τὰ εἶδη τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀπλοστεύοντα τοὺς ἀναγκαίους κανόνες καὶ προβάλλοντα ὑποδειγματικὰ συνθέματα ἀνθολογημένα ἀπὸ τὶς ὠραιότερας καὶ ἐγκραυότερας συνάμα σελίδας τῆς νεοελληνικῆς λογοτεχνίας.

I. Μ. Παναγιωτόπουλος («Ν. Κράτος» 26-10-1939)

Τάλαντα καὶ ἄσσοι τοῦ γραπτοῦ λόγου δὲν γίνονται μὲ συνταγὰς. Ὑπάρχουν ἐν τούτοις καὶ μερικοὶ κανόνες τῶν ὁποίων ἢ τήρησις θὰ ἦταν εὐεργετικὴ διὰ τοὺς γράφοντα καὶ τοὺς ἀναγνώστες τῶν. Ὁ «πρακτικὸς ὁδηγὸς ἐκθέσεων» φιλοδοξεῖ νὰ συντελέσῃ στὴν διευκόλυνσιν τῆς σπουδαζούσης νεολαίας στὴν τέχνην τοῦ γράφειν.

Π. Παλαιολόγος («Ἐλεύθερον Βῆμα» 15-1-1940)

Εἶναι, νομίζω, χρήσιμος ὁδηγὸς ὄχι μόνον διὰ τοὺς μαθητὰς, ὅπως μετριοφρόνως ἀναγράφετε εἰς τὸ ἐξώφυλλον, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς διδάσκοντα εἰς τὰ Γυμνάσια, οἱ ὁποῖοι θὰ εὐρίσκουν εἰς αὐτὸ ἓνα πολὺτιμον σύμβουλον καὶ στοργικὸν καθοδηγητὴν διὰ τὸ ἔργον τῶν. Μοῦ ἔκαμιν ἰδίᾳ ἐντύπωσιν ἢ ἀπόληξιν καὶ ἢ πειστικότης του. Οἱ κανόνες καὶ αἱ ὁδηγίαι διατυπώνονται ὄχι μὲ τρόπον ἀξιοματικῶν, ἀλλὰ φαίνονται ὅτι εἶναι προϊόν βθείας μελέτης καὶ κοσμινίσματος τῶν σχετικῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ πολλῆς πείρας. Καὶ ἡ παράθεσις σφαλμάτων ἀπὸ ἐκθέσεων ἢ καὶ ἀπὸ τυπωμένα ἔργα εἶναι καὶ αὐτὴ πολὺν διδακτικὴν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ ἀναγνώστης βοηθεῖται κατὰ τὸν ἀποτελεσματικώτερον τρόπον εἰς τὴν εὐρεσιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν στοιχείων τοῦ καλοῦ ἐν τῷ λόγῳ, μορφώνει ἔτσι ἀσφαλῶς τὸ καλαισθητικὸν του συναίσθημα καὶ θὰ εἰσάγεται καὶ αὐτὸς τὴν ἀνάγκην νὰ γράφῃ ἀπλᾶ, λογικὰ καὶ ὠραία, πράγμα τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ τόσου δυσκόλου μαθήματος τῶν ἐκθέσεων. Σὰς συγχαίρω καὶ σὰς εὐχομαι νὰ εὐθὴ τὸ βιβλίον σας ἐκ μέρους τῶν συναδέλφων καὶ τῶν μαθητῶν τὴν ὑπόδοχην, τὴν ὅποιαν ἀξίλει.

Ἀλέξ. Σαρρῆς (Καθηγ. Βαρβακειοῦ, συγγραφεὺς)

3. ΜΙΚΡΕΣ ΟΜΙΛΙΕΣ ΓΙΑ ΜΕΓΑΛΑ ΠΑΙΔΙΑ

(Σελίδες 7 + 181. 'Αθήναι, 1950)

"Όλα είναι δοσμένα με απλότητα και ηρεμία σε μιὰ γλώσσα ομαλή. Αυτό τὸ ἥσυχον καὶ στοχαστικὸ περπάτημα μέσα ἀπὸ τίς ιδέες καὶ τὰ πράγματα, χαρακτηριστικὸ τοῦ βιβλίου, ἐκφράζει μιὰ προσωπικότητα, δημιουργεῖ δηλαδὴ κάτι ποὺ προσεγγίζει στὸ ἕφος ποὺ ἐκτιμῶ. Ὁ ὁμιλητὴς δὲν ξεχνεῖ πὼς ἀποτίθεται σὲ νέους, ἀλλὰ οὐτὲ κάνει καμιὰ παραχώρηση στὴν ἐνδοξη ἐκλαίκεση. Ξέροι ὅτι ὁ νέος εἶναι ἀπαιτητικὸς, τὸν σέβεται καὶ τοῦ μιλεῖ χωρὶς αὐτὴν τὴν προσβλητικὴ συγκατάβαση ποὺ δείχνουμε κάποτε δταν μιλοῦμε σὲ νεωτέρους μας. Ἴσως νὰ πρόκειται γιὰ παιδαγωγικὴ ἀρετὴ πάντως ὅτι κ' ἂν εἶναι ὑφώνει πολλὴ τὴν στάθμην τοῦ βιβλίου καὶ προσδιορίζει τὴ μορφή ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν τέτοιου εἶδους ἔργα. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ ἀναγνώστης θὰ τοῦ ἀνταποδώσῃ τὴν ἐκτίμησιν ποὺ δείχνει ὁ συγγραφεὺς πρὸς τὸν ἀναγνώστη του· ἡ νεανικὴ εὐαισθησία θὰ τὴν συλλάβῃ ἀσφαλῶς. Καὶ εἶμαι ἐπίσης βέβαιος ὅτι μὲ τὴν ἐκλεκτὴν τοὺ ποιότητα τὸ ἔργο θὰ προσελκύσῃ καὶ τῶν ὁρίμων ἀναγνωστῶν τὸ ἐνδιαφέρον.

Κ. Θ. Δημαρᾶς («Τὸ Βῆμα» 7-1-1950)

"Ἡ ἐργασία ἔχει τὸν χαρακτῆρα μικρῶν μελετῶν.

Ἄγγ. Μεταξᾶς («Ἐμπρὸς» 12-1-1950)

Τὸ σπουδαιότερον χαρακτηριστικὸν τοὺς εἶναι ἡ εὐκρίνεια. Ὁ ὁμιλητὴς ἔχει διαρκῶς ὑπ' ὄψει τὸν ἐκείνους ποὺ τὸν ἀκούει καὶ φροντίζει νὰ βρίσκεται πάντα στὰ ὅρια καὶ τοῦ δικοῦ τῶν ἐνδιαφερόντος. "Ἄν σ' αὐτὰ προσθέσῃ κανεὶς κ' ἕνα τόνο γενικώτερα ρεαλιστικὸ, προσγειωμένον στὴν πραγματικότητα, καθὼς καὶ τὸ ἱκανοποιητικὸ γνωσιολογικὸ ὕλικόν καὶ τὸν στρωτὸ λόγον, εὐκόλα καταλαβαίνει πόσον ἐπιτηχημένες εἶναι οἱ ὁμιλίαι αὐτές.

Ν. Βαλσάμης («Ἀκτίνες» Ἀπρίλιος 1950)

Αὐτὲς οἱ μικρὲς ὁμιλίαι ἔχουν ἕνα βαθὺ νόημα χάρις στὴν ἀπλότητά τους, στὴ σαφήνεια, τὴν καθαρότητα καὶ τὴν πρακτικότητά τους. Λείπει προπαντὸς ὁ στόμφο. Ποτὲ μου δὲν διάβασα ὁμιλίαι πατριωτικοῦ περιεχομένου μὲ τέτοια ἀπλότητα, εὐκρίνεια καὶ νοικοκυρωσίνην. Τὰ λογοτεχνικά του θέματα γεμάτα δημοφιλία, ἥρεμα καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἐγκυκλοπαιδικὰ γεμάτα πείρα καὶ πρακτικὴ διδασχ. Λείπει κάθε περηττό. Τὸ καθεστὶ εἶναι μὲ τάξην καὶ νοῦ βαλμένον στὴ θέση ποὺ ταιριάζει, χωρὶς θόρυβον καὶ στόμφο, ἔστι ἀπαλὰ καὶ ἀρμονικὰ ποὺ ὁ ἀναγνώστης μαζὶ μὲ τ' ἄλλα εὐχαιροστίεται τὸ διάβασμά του. Μπορῶ νὰ πῶ πὼς διδακτικώτερον ἀπὸ κάθε ἄλλην βιβλίον γιὰ τὸν ἔφηβον δὲν ἔχω ὡς τώρα διαβάσει στὴ γλώσσα μας.

Ι. Ν. Ξηροτύρης («Χρονικὰ Πειραι. Σχολεῖου Πανεπ. Θεσ/νίκης» Ἰούνιος 1950)

4. ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΜΕ ΤΟΥΣ ΓΟΝΕΙΣ

(Οἱ ἐλεύθερες ὥρες τοῦ παιδιοῦ)

Παιδαγωγικὴ ὁμιλία πρὸς γονεῖς. Ἐκκυκλοφόρησε
τελευταίως σ' ἕνα τεύχος 40 περίπου σελίδων.

Καὶ τὰ 4 βιβλία πωλοῦνται εἰς τὰ
κεντρικὰ βιβλιοπωλεῖα τῶν Ἀθηνῶν

